

WIBORGS NYHETER

Redaktionsbyrå var fordomdags: Salakkalahtig. 9. Telefon 3 36 – Redaktionstid kl. 8 – 12, 7 – 12.
Kontor och expedition: Salakkalahtig. 9. Telefon 3 24 – kl. 9 – 14.

Nr 1 Huvudredaktör: Erik Floman

Redaktör: Ann Holm - Dellringer

SÖNDAGEN DEN 7 JANUARI 2001

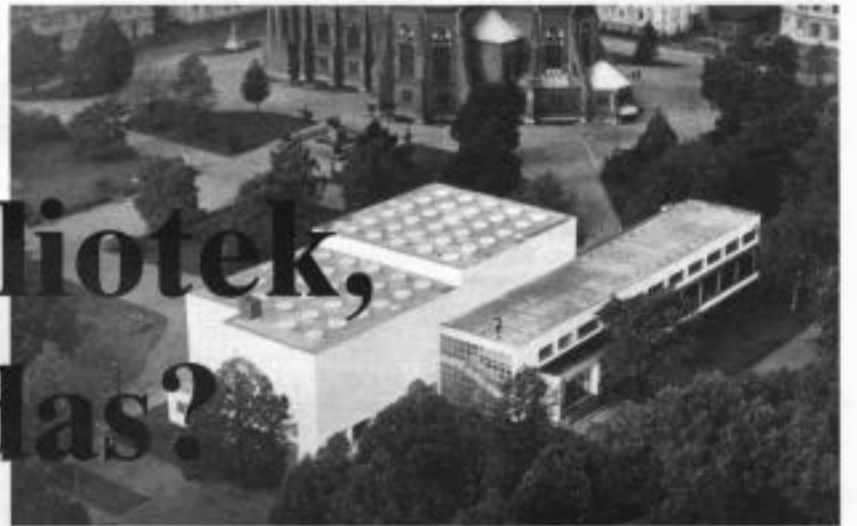
Ur innehållet:

- En nyutkommen musik-CD har inspirerat Per Erik Floman att forska närmare i tonsättarkometen Ernst Mielcks korta levnadsbana (sida 4).
- I landets första teaterhus, Komödienhus i Wiborg huserade teaterdirektören J.C. Evert med sitt teatersällskap. När den dramatiska ådran sinade fortsatte han sin bana som lärare, berättar Rainer Knapas (sida 5). Och Carl Fredrik Sandelin (sida 12) späder på med en utförlig artikel om vilka nöjen och vilka former av välgörenhet wiborgarna sysslade med på 1800-talet.
- Föreningen Pro Monrepos grundades 1990 i syfte att med talkokrafter rusta upp den brandskadade huvudbyggnaden. Juha Lankinen berättar att föreningen efter någon tids vila, fick ny fart 1998, vilket resulterade i en ny valvbro (sida 6).
- "Landskusinen" Benedict Zillicaus intygar att han emotionellt ser Wiborg som sin stad, vars överlägsenhet han "livligt hävdade både gentemot helsingforsiska klasskamrater och Åbo-bördiga hembiträden". Redaktionen tackar också för menyn, som med det snaraste kommer att avnjutas! (sida 11)
- På gatorna i Wiborg kunde man förutom de gängse fyra språken också höra ett femte, jiddisch, den judiska församlingen officiella språk. Judarna hade en egen synagoga i staden sedan 1861, vet Karmela Belinki berätta (sida 16).
- I övrigt handlar det också om dagens Wiborg med omfartsvägar, Internet och mobiltelefoni, riddarfester, internatskolor och kulturcenter.

Eric Adlercreutz

Wiborgs bibliotek, kan det räddas?

Flygfoto före kriget.

Den 13 oktober 2000 fyllde Wiborgs bibliotek 65 år. Det är ingen hög ålder för en offentlig byggnad, isynnerhet inte för en byggnad som har status av "nationellt monument". Men trots att biblioteket fungerar och är en av stadens allra viktigaste kulturella institutioner är det i ett bedrövt skick. Men innan vi närmare går in på dagsläget är det skäl att kort relatera byggnadens historia.

Byggnaden stod alltså färdig år 1935, men arkitektävlingen hade ordnats redan 1927. Följande år skulle Gunnar Asplundsberömda stadsbibliotek i Stockholm invigas och att de finländska arkitekterna var väl förtrogna med Asplunds projekt kunde tydligt utläsas i de prishelöna förslagen. Den 29 år gamla Alvar Aalto vann tävlingen. Andra och tredje pris gick till Hilding Ekelund respektive Georg Jägerroos. Aaltos förslag hade många drag av klassicism, men i flera avseenden pekade det redan fram mot funktionalismen, som redan då var på frammarsch i Centraleuropa. Aalto fick i uppdrag att bearbeta sitt förslag på basen av tävlingsjurys kritik, men den ekonomiska depressionen gjorde att medel inte kunde beviljas för byggandet. Det omarbetade förslaget blev godkänt, men samtidigt började hela frågan om byggnadens placering tas till omprövning. Tävlings-tomten låg i Torkelparken vid Alexandersgatan. Efter genomgång av olika alternativ beslöt stadsstyrelsen i september 1933 att byggnaden

skulle placeras på en annan plats i parken, nämligen vid Vasagatan i foden av Skolgatan.

nalismens i många avseenden ensidiga dogmatism. Men efter kriget föll byggnaden i glömska, åtminsto-

Den berömda föreläsningssalen med det "undulerande" taket.

Frigjord från klassicismens tyglar

Aalto hade således god tid att utveckla projektet. Den nya placeringen gav större spelrum för utformningen. Aalto hade också själv under tiden helt frigjort sig från klassicismens "strama tyglar". Det nya projektet utgick från den nya platsens förutsättningar och från funktionella krav. Om man vill sammanfatta det väsentligt nya i den färdiga biblioteksbyggnaden – förutom det radikalt funktionalistiska yttre – kunde listan se ut så här.

- Läsningen är ett konsekvent resultat av en noggrann analys av bibliotekets huvudsakliga trafikströmmar, d.v.s. besökare, böcker och personal och av de krav på kontroll, som biblioteksfunktionen förutsätter. Planläsningens skilljer sig radikalt från tidigare bibliotekskoncept.
 - Terrängens nivåskillnader har på ett mycket skickligt sätt använts för arkitektoniska och funktionella syften.
 - De koniska takfönstren, som ger ett behagligt diffuserat dagsljus.
 - Tekniskt avancerade läsningar gällande uppvärmning och ventilation.
 - Användningen av trä, som miljöskapande element. Speciellt var föreläsningssalens böljande innertak en arkitektonisk sensation – "of great historical importance" – för att citera den ryktbara arkitekturhistorikern Siegfried Giedion.
 - Byggnadens interiörer präglades i hög grad av Aaltos böjträmöbler, vars produktion då på allvar hade kommit igång.
- Byggnaden blev genast mycket känd genom publicering i olika arkitekturtidskrifter. Den representerade början av en utvecklingslinje hos Aalto, som tog avstånd från funktio-

ne ute i världen. Detta berodde naturligtvis delvis på att byggnaden numera inte var tillgänglig för utlänningar, men också på att man utomlands levde i den tron att byggnaden totalförstördes under kriget. Detta var ju inte fallet, byggnaden fick endast mindre skador. Skadorna uppstod p.g.a. att byggnaden stod öde i tio år trots att Wiborgs myndigheter redan 1945 beslöt att byggnaden skulle sättas i skick.

1955. Redan då fanns det hos myndigheterna i Wiborg förståelse för byggnadens speciella värden, eftersom man vände sig till kulturministeriet i Moskva med en begäran om att byggnaden återställs till sitt ursprungliga skick och att ett för projektet nödvändigt samarbete med finländarna inleddes. Något positivt svar kom inte på denna begäran varefter staden var tvungen att förlita sig på egna krafter vid restaureringen. Avsikten var god, men man saknade förutsättningar att genomföra restaureringen på ett arkitektoniskt och tekniskt hänseende korrekt sätt. Biblioteket återinvigdes 1961. Dagens problem beror dels på de skador som uppstod före 1955 och på bristfälligheter i sovjetperiodens restaurering. Men mycket av dagens skador beror också på att endast kosmetiskt underhåll gjordes under tiden efter 1961.

Alvar Aaltos änka, arkitekt Elisaa Aalto var en av initiativtagarna till det nu pågående restaureringsarbetet, som inleddes 1992. Då grundades en restaureringskommitté, som några år senare blev en registrerad förening, Den finländska föreningen för restaureringen av Wiborgs bibliotek. Ett år senare grundades Wiborgs biblioteks vänner, vars syfte är att göra projektet bekant och samla in medel. En internationell insamlingskampanj startades. Vårt miljöministerium spelade en viktig roll vid etableringen av kontakter

Mini-Wiborg har fått datorstyrt infosystem

Invid miniatyrmodellen av Wiborg i Villmanstrand fungerar nu en dator, vars multimedieprogram ger museibesökarna mängder av tilläggsinformation – inte bara bakgrundsfakta om modellens detaljer utan även i vidare bemärkelse om gamla Wiborg.

Programmet är indelat i tre avsnitt. Inledningen informerar kort om Wiborg år 1939 samt om miniatyrmodellen. Den andra delen, den historiska, berättar om stadens öden ända sedan Slottets grundande 1293 till fortsättningskrigets slutskede 1944. Den tredje och innehållsrikaste delen omfattar info om över 100 föremål i modellen samt ett 30-tal objekt utanför densamma.

Föremålen är grupperade enligt stadsdelar, byggnader, vägar och gator samt övriga objekt. Om dessa får man ram texter, bilder och uppgifter om var de finns i modellvitriken eller på kartan. Vägar och gator presenteras i alfabetisk ordning. Med i programmet finns även de stadsdelar som är utanför modellområdet.

Den långa förteckningen över byggnader är indelad i olika kategorier ss administrativa- och kulturbyggnader, historiska objekt, skolor samt affärs- och bostadshus. Med finns också sådana detaljer som trafikpunkter, kaser- ner, sjukhus, torg, öppna platser, hamnar, parker och kyrkogårdar etc.

Museibesökaren kan även gå in i dialog med systemet genom att fråga exempelvis "vad är detta för en byggnad?" För att kunna lokalisera svaren är modellområdet indelat i flera bildrutor och med hjälp av detta kan man sedan närmare studera den önskade platsen på modellen.

Det multimediala systemets tekniska förverkligande är utfört av Etelä-Karjalan Ammattikorkeakoulun Hypermediakeskus i Villmanstrand. För texterna svarar en arbetsgrupp, tillsatt av Etelä Karjalan Museo. I denna arbetsgrupp vet WN att arkitekt Riitta Thuneberg gjort en betydelsefull insats.

Red.

Glasväggen efter reparationen 1996.

Sovjetisk sanering inledd

Först 1952 fattade stadens myndigheter beslut om att planeringen av restaureringen skulle verkställas. Två alternativ skulle utarbetas. Det ena skulle som utgångspunkt ha byggnadens ursprungliga arkitektur, det andra skulle iaktta den moderna sovjetarkitekturs krav, d.v.s. tillämpa den stil, som t.ex. ryska ambassaden i Helsingfors representerar. Lyckligtvis valde man det förstnämnda alternativet.

Reparationsarbetena inleddes

med de ryska myndigheterna. Restaureringens arkitektplanering inleddes på Alvar Aaltos byrå, som fungerade i tjugo års tid efter hans död 1976. En internationell stödkommitté för projektet bildades år 1995. President Martti Ahtisaari fungerar som kommitténs hedersordförande.

Vad är då läget idag? Om man först ser till situationens positiva sidor kan man konstatera, att det faktum att byggnaden fortfarande fungerar som stadsbibliotek är utomor-

Forts. på sida 2

Redaktionen tar avsked

Wiborgs Nyheter 102-åriga historia innefattar två distinkta faser; bägge med stadig förankring i sin tid. Den första, intensivare men ändå kortare perioden från 1899 till 1939 är den tid då tidningen utkom s.a.s. normalt på sin hemort. Utgivningen fick avkända orsaker ett abrupt slut och avbröts för fjorton år.

År 1953 inleddes den andra fasen med utsocknes utgivande av ett enda årligt nummer. Den fasen har gått från relativt legära åminnelser och historiska tidningsklipp till ett mer ambitiöst innehåll med helt nytt material på både wiborgare och forskare. Samtidigt har tidningen - och med den wiborgsättlingarna - börjat intressera sig för livet i Wiborg av i dag.

Den andra fasen når eventuellt en vändpunkt då den nuvarande redaktionen i och med detta nummer definitivt tackar för sig. Det upprop som redaktionen för ett år sedan riktade till wiborgsättlingarna har inte burit frukt och det har därför blivit dags att erkänna faktum. Strömmen av material om Wiborg sinar av na-

turliga skäl: leden av skribenter som själva har upplevt staden glesnar. Senare generationer har i vår jaktade tid inte möjlighet och kanske inte heller intresse för att föra traditionen vidare.

Den nuvarande redaktionens fasta övertygelse är att Wiborgs Nyheter kvalitativa banår skali föras högt. Även detta nummer har trots svårigheten att hitta material gjorts med höga kvalitativa ambitioner och så vill vi att Wiborgs Nyheter skall gå till historien: en högklassig hembygdstidning som inte ens i piskande motvind förfaller till att sänka ribban.

Vid detta avsked vill den tidigare och nuvarande huvudredaktören rikta ett varmt tack till alla aktiva medarbetare och framförallt till Ann Holm-Dellringer, som i halvtannat decennium förtjänstfullt har ansvarat för det praktiska redaktionsarbetet. Utan hennes insats hade vi inte kommit ens så här långt.

I princip är fältet fritt för en ny redaktion att träda till. Den nuvarande redaktionen hoppas dock att alla eventuella framtida redaktörer

skall högakta tidningens traditioner. Och om så illa vore att utgivningen av Wiborgs Nyheter upphör i och med detta nummer är det en tröst att Wiborgstraditionerna förs vidare av livskraftiga och aktiva samslutningar. De yngre generationerna har tydligt visat intresse för föreningsverksamheten i form av möten, exkursioner och utställningar. Låt oss värna om dessa föreningsansatser!

Erik Floman

Wiborgs bibliotek...

dentligt viktigt med tanke på de realistiska möjligheterna att genomföra projektet.

De förändringar, som byggnaden har genomgått är relativt små och är lätta att korrigeras. Dessa ingrepp är i huvudsak väl dokumenterade tack vare Sergej Kravtchenko, en rysk arkitekt som under sin tid i Wiborg ingående studerade byggnaden. Biblioteket är synnerligen välbesökt, också av turister. I en stad med sju institut på universitetsnivå är detta det enda vetenskapliga biblioteket. Byggnadens betydelse är således helt avgörande för stadens kultur- och utbildningsväsende. Myndigheterna, som naturligtvis inser detta, förhåller sig synnerligen positivt till det samarbete över gränserna, som utvecklats under snart tio år. För några år sedan blev byggnaden uppgraderad till nationalmonument i Ryska federationen, vars kulturministerium de senaste åren har beviljat en del medel.

angered Sites, publicerad av World Monuments Fund, en amerikansk organisation. Vårt miljöministerium har regelbundet stött projektet och undervisningsministeriet gav 400000 mk 1998, då hundra år förlutit sedan Aaltos födelse. Understöd för forskning och planering har getts av olika inhemska stiftelser.

Det problematiska i dagens situation är att arbetet fortskrider alltför långsamt. Av totalkostnaden på cirka 40 miljoner mark har hittills drygt 5% influtit i bidrag. Det har räckt till vissa punktsatser medan förfallet fortsätter på andra ställen. Största delen av de reparationer som gjorts har betalats med medel, som styrs via vår restaureringsförening. Föreningen har också aktivt deltagit i planering och arbetets övervakning, arrangerat utställningar och seminarier kring byggnadens restaurering.

Vad har då åstadkommit? De första åtgärderna inriktades på källarens yttervägg och dräneringsbrunnar. De följdes av den stora glasväggen i huvudtrappan, som restaurerades. Den förra vaktmästarbostaden

varit genomförbart p.g.a. den högre kostnadsnivån i Finland. Med ryska pengar har bl.a. entréns toaletter rustats upp och värmebatterierna förnyats. Uppmåtningsarbete, planering och en undersökning av betongkonstruktionernas skick har stötts av Getty-stiftelsen i Los Angeles.

Nästa steg borde vara reparation av det övriga vattentaket, i första hand de delar som omfattar alla takfönster. Det är dock ett projekt som fordrar lika mycket pengar, som under alla dessa år totalt stått till vårt förfogande, d.v.s. drygt 2 miljoner mark. Varifrån de pengarna skall komma är en öppen fråga, men det är klart att alla möjligheter måste prövas. Det finns mycket, som talar för att ett närområdesprojekt av denna typ kunde få stöd av EU, men i dag finns det inget EU-program, som i praktiken kunde var lämpat.

I Finland förefaller frågan om ett större statligt understöd vara politiskt känslig. En tyvärr ganska utbredd uppfattning går ut på att det inte lönar sig att ge pengar för repara-

bär också skolning av lokala krafter och utarbetandet av skötselöreskrifter för byggnaden.

För alla dem, som här i landet har arbetat för att rädda Wiborgs bibliotek, började det hela som ett projekt för att rädda en av Alvar Aaltos viktigaste byggnader. Efter alla dessa år har allmänskulturella och rent humanitära aspekter kommit starkt in som en av drivkrafterna i detta frivilliga arbete. Bibliotekets synnerligen kompetenta chef, Tatiana Svetelnikova, född i Wiborg, vill göra biblioteket till ett föredöme i Ryssland. Redan nu fungerar det som en betydligt öppnare institution än ryska bibliotek i allmänhet. Ett informationscentrum enligt västeuropeisk modell är hennes mål och hon stöds av den lokala kulturadministrationen. Biblioteket fick Internetförbindelse för något år sedan genom bidrag från Soros-stiftelsen i St Petersburg. Det är knappast någon överdrift att säga att det vore en katastrof för staden om byggnaden tilläts förfalla till den grad att en restaurering inte mera är möjlig.

Föreläsningssalens trätak i dag (Sovjetperiodens restaurering).

Barnavdelningen i dag.

Stort internationellt intresse

Positivt är också det stora internationella intressesom projektet har fått. Insamlingar har ordnats i Italien, Schweiz, Tyskland och Sverige. Av dessa har den italienska insamlingen inbringat den överlägset största summan, nästan 1 miljon mark. Initiativ har tagits för att få byggnaden upptagen på Unescos World Heritage List. Den finns nu på en listakallad One Hundred Most End-

har gjorts till en stödjepunkt för restaureringsarbetet och terrassen ovanför den har fått nytt vattentak. Det största enskilda projektet hittills genomfördes sommaren 1999 då den lägre flygelns hela vattentak förnyades. Det utfördes i huvudsak av en lokal entreprenör med finländsk arbetsledning och med en del av de viktigaste byggnadsmaterialen levererade från Finland. Erfarenheterna av detta samarbete var goda. Motsvarande arbete med en finländsk entreprenör skulle inte ha

rationer eftersom ryssarna ändå inte kommer att sköta om byggnaden. Vi i restaureringsföreningen är av annan åsikt. Även om fastighetsskötsel är ett försummat kapitel i dagens Ryssland finns det ingen anledning att tro att en för staden så viktig byggnad skulle tilläts förfalla efter en genomförd restaurering. Biblioteket har anställt en ingenjör, som fungerar som fastighetstekniker. Detta visar vilken vikt man fäster vid att byggnaden sköts på ett adekvat sätt. Restaureringsarbetet inne-

För närvarande förefaller det som om vi måste få näringslivet, framförallt byggnadsindustrin intresserat av bibliotekets öde. Vi knyter också vissa förhoppningar till den internationella stödkommittén och till medlemmarnas kontakter till potentiella mecenater. Vid sidan av denna verksamhet försöker vi, tillsammans med våra ryska vänner, hålla restaureringsprojektet vid liv med de knappa resurser, som står oss till buds.

Vi firar 7-januarisoarén

lördagen den 20 januari kl. 18.30

på Riddarhuset, Riddaregatan

Frack el. mörk kostym

Balen med anor 1835 - 2001

Ett hjärtligt tack till alla, som bidragit med annonser och penninggåvor

Föreningen 7-januari

Redaktionen:

Redaktör Ann Holm-Dellringer,
Mannerheimvägen 136 A 20, 00270 Helsingfors
Tfn 09-241 19 69 (050-593 34 53)

Nytt minnesmärke invigt på domkyrkoruinen!

Den 13 september 2000 invigdes på Gamla Domkyrkans ruiner en minnessten, ca 2 m hög i finsk, svart granit. I närvaro av ca 100 personer, på den plats där skulptören Häiväojas verk restes 1996 för att på skandalöst sätt demoleras efter några dagar. Den nya stenen, komponerad och byggd av Ari Laitila, är rest för att hedra minnet av de 108 vid Summa-avsnittet under vinterkrigets sista veckor stupade finska soldater, vars kroppar hämtats till kyrkan för beredning inför hemtransporterna. Kyrkan bombades svårt den 18 februari varvid alla 108 kistor brann upp.

Under fortsättningskriget, just den 13 september 1942, välsignades de uppgrävda resterna av de fallna av fältbiskop Björklund och platsen proklamerades som fältkyrkogård. 26 av dem identifierades och deras namn är inristade på stenen.

Projektet har genomförts på ministerienivå med Wiborgs stads goda minne - och underhållsskyldighet. Invigningen förrättades av undervisningsminister Maija Rask och välsignades av fältbiskop Kari Paa-vilainen samt fader Timo Tynkky-nen från den ortodoxa kyrkan. Veteranhornorkestern från Lahtis medverkade. Det måtte för de talrika närmaste och övrig publik ha känts både mäktigt och märkligt att höra patriotiska sånger skalla bland ruiner, ss Oikallis Suomenmaa, Björneborgarnas marsch, Finlandia och Vår Gud är oss en väldig borg...

Wiborgs omfartsväg

framskrider med ryska krafter

Det är allmänt känt att den tunga trafiken genom Wiborg till och från St. Petersburg är en stor belastning för staden. Huvudgatorna och de gamla husen är utsatta för hård förlitning med en trafik på omkring 4.000 fordon per dag. Tanken på en omfartsväg fick ny fart då det för några år sedan blev klart att Kivisilta måste grundrenoveras. Det visade sig billigare att bygga en omfartsväg än att konstruera en temporär bro vid sidan om Kivisilta.

De ryska myndigheterna har tydligt upplevt att trafiken genom Finland är viktig för landet och därför har man – alla budgetbekymmer till trots – satsat betydande summor på vägbygget. Därutöver har man haft tillgång till ett lån från Världsbanken på 100 miljoner mark. Vägbygget har framskridit i relativt rask takt helt i det ryska vägverkets regi.

På finska trafikministeriets uppdrag har avdelningschef **Juha Rätty** på Finnmap-Infra i Helsingfors fungerat som kontaktlänk mellan Finland och Ryssland. Enligt Rätty har ryssarna inte varit särskilt intresserade av finländsk planeringshjälp, och efter den ryska devalveringen i augusti 1998 har det varit helt omöjligt för finska vägbyggare att konkurrera på den ryska marknaden. Priset för ryskt arbete är mellan 1/5 och 1/10 av det motsvarande finländska.

Omfartsväg i tre faser

Den första fasen av omfartsvägen, en sex kilometer lång sträcka mellan Laiharanta–Konkala genom Lavola mot Tammissuo togs i bruk 31.12.1999. Den byggdes i mycket rask takt på ett och ett halvt år. Vägen följer i det stora hela gammal väglinje men har breddats till 9 meter och är ungefär av samma standard som vägen mellan Vaalimaa och Wiborg. En helt ny bro byggdes över Saima kanal norr om Lavola. Redan den första fasen gör det möjligt att köra in till Wiborg s.a.s. bakvägen.

Arbetet på den andra fasen har inletts och beräknas ta 1–2 år. Detta 14 km långa avsnitt för från Tammissuo ända ner till Säiniö och fullbordar omfarten med tanke på den trafik som kommer över Nuijamaa. Däremot är den tredje fasen som

skulle leda förbi Tienhaara helt öppen. När den skall stå klar vet ingen, och därmed får trafiken från Vaalimaa ännu finna sig i att gå via Tienhaara.

Vägplaneringen har tagit sig en andningspaus i samband med det ryska presidentvalet och guvernörsvalet i St. Petersburg i fjol våras. Efter valet bemannas administrationen med nya chefer. Den processen tar sin tid och först i höstas började det hela röra på sig igen.

Infart via Papula

Då fas II står klar är det alltså meningen att Kivisilta skall stängas för grundlig reparation. Eventuellt kommer reparationen att börja till och med före andra fasen står klar och då leds trafiken in till Wiborg över Papula. Papulansilta har redan reparerats i och för detta, däremot är bron över järnvägen i mycket dåligt skick.

Efter Kivisiltareparationen är det meningen att all tung trafik vidare mot St. Petersburg fortsättningsvis skall ledas längs omfartsvägen.

Avdelningschef Rätty har också andranyheter att berätta: Slottsbron har reparerats. Under år 1999 sattes nordsidan av bron i skick. En annan nyhet är att vägen till Trångsund nu är farbar fram till den nya hamnen där. En tidigare vägspärr på bron dit har försvunnit.

Erik Floman

Omfartsvägens sträckning i stadens omedelbara närhet inritad på en rysk karta

Vägens längd	28,9 km
Antal filer	2 (senare 4)
Körbanans bredd	7,5 m
Vägens totalbredd	15 m
Vägavtag	5 st.
Totalareal	232 hektar

Hans Andersin

Internet har lagt ut sitt nät också i Wiborg

Det världsomfattande informationsnätet Internet (kallas också "World Wide Web") består av ett stort antal med varandra förbundna datorer ("servers"). Förbindelseänkarna består av olika slags telekommunikationskanaler: optiska kablar och metallkablar, telefonnätet och efter hand också trådlösa förbindelser t.ex. över telesatelliter i rymden. Internetanvändaren vid sin persondator, "ringer upp" den närmaste servern och meddelar adressen på den informationskälla man vill besöka. Servern sköter resten, d.v.s. den söker upp den server som hyser den önskade adressen. De organisationer som upprätthåller sådana servers kallas "Internet Service Providers".

I Wiborg finns åtminstone två sådana Internet Service Providers. Den mest kända upprätthålls av bolaget W-Internet Ltd, som ligger vid Torkelsgatan. Man tar kontakt med

adressen <http://www.vbg.ru> och får då upp en sida som med hjälp av en videokamera visar hörnet av Karjalagatan och Torkelsgatan "i realtid" (bilden förnyas en gång per minut). Man kan följa med trafiken, vädret och människorna. På samma sida finns "knappar" som då de trycks öppnar sidor bl.a. för "Travel in Russia" och "Viipuri 2000". Genom den senare kan vi ta kontakt med Wiborgs miniatyrmodell, med Monreposparkens restaureringsprojekt samt med Toivo Hautaniemis text- och fotografisamling. Miniatyrmodellen kan man också nå direkt med adressen http://www.viipuri2000.vbg/lankinen/maket_fi.htm. Först får vi en karta av gamla Wiborg på skärmen, väljer en utsiktspunkt på kartan, trycker på den och vips har vi en sektor av miniatyrmodellen synlig på skärmen.

På huvudsidan kommer vi senare att kunna "vandras" genom utställ-

ningen "Det svenska Wiborg". Nu finns utställningens bilder och texter till vidare bara i halvfärdigt skick på adressen <http://www.saunalahti.fi/~tanja/wiborg/>

Den andra Internetservern i Wiborg kan man nå genom adressen <http://www.vyborg.ru>. Här har vi följande huvudrubriker:

Vyborg for Tourists and Businessmen

Finland for Russian Travellers

Elämä Viipurissa

Vyborg by Svetlana Lee

City News

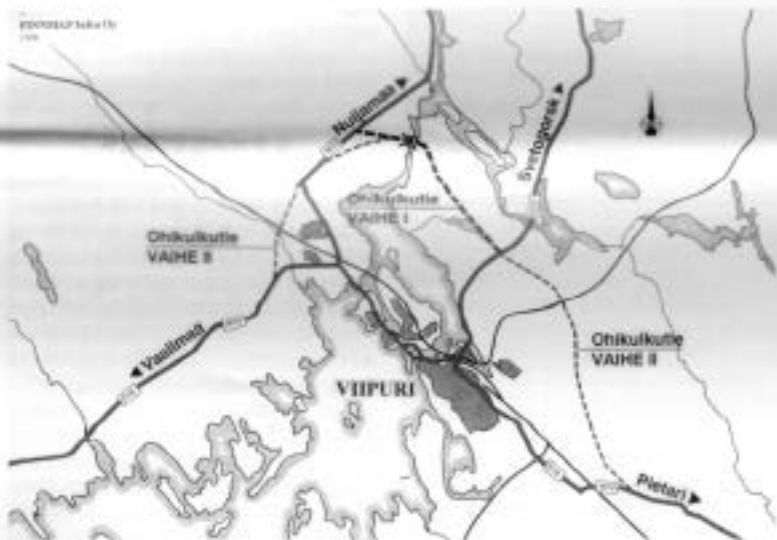
Old Postcards

Rates of Exchange

Weather Forecast

Personal Homepages

Båda servrarna utvecklas hela tiden men redan nu kan man surfa genom kända och kära Wiborgska landskap.

Omfartsvägens sträckning i ett större perspektiv.

OLIPA KERRAN – ONPA YHÄ

Viipurista johdettu toiminta,
Karjalan kannaksen kattava asiamiesverkosto
ja uuden ajan tuotteet.

– Sellainen ol' Helkama
lähes sata vuotta sitten.

Suomesta johdettu toiminta, asiakkaita kaikilla
mantereilla. – Sellainen on nyt

HELKAMA

Per Erik Floman

ERNST

Året 1899, februarimanifestets år, bjöd på det lokala wiborgsplanet på ett par märkeshändelser, den ena var en glädjande tilldragelse, den andra djupt tragisk. I februari spelades Ouvertyren upp för denna tidnings över 100-åriga verksamhet. Men i oktober klingade slutackordet av för den wiborgske tonsättaren Ernst Mielcks korta levnad.

MIELCK

– en spektakulär musikbegåvning

Wiborgsk tonsättarkomet knäcktes av sjukdom

Ernst Mielcks person och hans livsgärning har nyligen fått aktualitet genom utgivandet (se nedan) av en CD-skiva med hans musik. Jag begagnar tillfället att fylla ut en lucka i WN:s musikspalter genom denna artikel. Den presenterar Mielcks liv, hans musik och hans släkt. Den sistnämnda är ett av många typexempel på från Tyskland till Wiborg inflyttade handelsmannasläkter. Mina uppgifter har jag inhämtat ur Wiborgs stads historia av Ruuth samt dess finska nytugåva, uppslagsverket Finland, John Rosas presentation 1952, Svenska Lyceets i Wiborg och Svenska Flickskolans elevmatriklar, Mats Liljeroos anmälan i Hufvudstadsbladet 30.5.2000 samt intervjuer med Mielckska efterkommande, särskilt Kai Mielck, son till min skolkamrat, framlidne Christer Mielck. Jag tackar Kai för värdefull medverkan och för bilderna.

Ernsts korta levnadshistoria

Ernst Leopold Christian Mielck föddes den 24 oktober 1877 i Wiborg. Han var förstlingsbarn till fabriksdisponenten Theodor Mielck och dennes hustru Irene Fabritius. Ur gensynpunkt noteras att hennes bror var kompositören Ernst Fabritius.

Gossen var mycket klen och sjuklig och kunde inte sättas i vanlig skola. Men man upptäckte att han var ovanligt musikbegåvad så han fick börja med pianolektioner av den äldre läraren Albert Tietschke. Jag har förstått att Ernst på dennes förslag redan vid 13 års ålder sändes till Sterns Musikinstitut i Berlin för musikstudier. Utöver pianospelandet intresserade han sig för komposition. Trots sin ringa ålder och korta inlärningstid gick han förbluffande raskt framåt och när man visade upp hans pianokonserts koncept för Max Bruch tog denne honom 1895 till sin elev. Han återvände till Finland och gav sin första konsert år 1895. En av dem som upptäckte hans talang var Aino Ackté, som lanserade honom som sin ackompanjör vid flere tillfällen. Sitt genombrott fick han vid sin kompositionskonsert i Helsingfors 1897, dirigerad av självaste Robert Kajanus.

Vid tiden för sin död höll Ernst Mielck just på att slå igenom på allvar såväl här hemmasomi Tyskland. Det är inte osannolikt att han på basen av sin germanskt orienterade estetik hade haft minst lika goda förutsättningar att bli känd på den europeiska kontinenten som den samtida Sibelius mera nationellt präglade musik.

Denne unge man anses i stadens historieskrivning ha varit Wiborgs mest betydande bidrag till musikhistorien. Men Ernst Mielcks ohälsa

Mathildenhof, "Mielckska villan", år 1908

toget överhanden och det hjälpte inte att sköta sig i Locarno i Schweiz, ty där slocknade hans intensiva livslåga ett par dagar innan han skulle ha fyllt 22 år.

Mielcks musik

Vid sidan av en relativt framgångsrik pianistkarriär hann Mielck med ett hektiskt komponerande och hans förnämsta kompositioner tillkom åren 1897–98. Han komponerade bland annat en symfoni i f-moll, en "Dramatisk Ouvertyr", hans mest kända verk, en stråkkvartett, en stråkkvintett, en pianokonsert och två kantater. Jag råkade häromkvällen i radio höra en av hans sprakande orkesterkompositioner, präglade av rik klangfantasi och fin orkestrering och jag gissade på många namn, fel, innan anmälnaren avslöjade att det rörde sig om den unge Mielck. Eftersom jag saknar kompetens att djupare analysera hans musik lånar jag några avsnitt ur Mats Liljeroos, den mångkunnige musikvetarens anmälan av CD-skivan i maj år 2000. Han säger bl.a. såhär:

Mielck var en naturbegåvning av, även med internationellt mått mätt, sällsynt slag och hans f-mollsymfoni, skriven vid nitton års ålder, är fullt jämförbar med Richard Strauss fjorton år tidigare, vid samma ålder och i samma tonart skrivna symfoni.

Liksom sin äldre kollega bugar även Mielck vördnadsfullt för de stora förebilderna. Brahms är, liksom hos Strauss, ständigt närvarande och bland övriga inspirationskällor kan tydligt skönjas figurer som Mendels-

sohn, Dvorak samt Max Bruch, Mielcks lärare i Berlin.

Den medfödda melodiska begåvningen är dock helt och hållet Mielcks egen, även omden naturliga orsaker ännu inte hunnit slå helt ut i blom. Anmärkningsvärd är dock den säkra formbehandling – symfonin tar drygt 40 minuter i anspråk – och tekniska säkerhet Mielck redan hunnit tillägna sig, inte minst med tanke på att han tog sin första pianolektion blott nio år tidigare.

Här må inskjutas att den omtalade CD-skivan utgetts av det svenska företaget Sterling, i samarbete med och på initiativ av Kai Mielck, komponistens brors sonson. Skivan omfattar symfonin och konsertstycket i e-moll för piano och orkester. De exekverande är Åbo stadsorkester, dirigent Hannu Lintu och pianot hanteras av Liisa Pohjola.

Den Mielckska släkten

Det var en gång en köpman i Lübeck som hette Friedrich Wilhelm Mielck. Han flyttade till vårt Wiborg i medlet av 1800-talet och levde mellan 1821 och 1880. Mig har sagts att hustrun hette Julie Pauline Heitmann och jag tror att hon redan fanns i Wiborg, ty när FW där 1851 grundat en firma vid namn F.W.Mielck så har senare vin- och kolonialvaruhandeln Heitmann, grundad 1823, fusionerats med det Mielckska företaget. Herrskapet hade åtta barn, av vilka ett dog som ettåring och några flyttade tillbaka till Tyskland.

Av de övriga ska vi här befatta oss

med söner Theodor och Johannes, vilka efter pappans död övertog skötseln av firman. Det kan nämnas att företaget år 1877 hade 20 anställda. Efter FW:s frånfalle fortsatte bröderna företaget verksamhet och utvecklade. Det gick bra en lång tid men 1909 gick firman omkull, berättas det. Theodor (1854–1914) var disponent vid Nurmis pappers- och cellulosa bruk, där Mielcks firma var delägare, samt stadsfullmäktig och medlem i elverksnämnden. År 1886 gav han den frejddade arkitekten Jac Ahrenberg i uppdrag att rita en stenbyggnad som sammanbinder två villor i Papula. Fastigheten kallades Mathildenhof och bland wiborgarna förr Mielckska villan. Stadshistorikerna tycker att den mera liknade ett palats än en villa.

Theodor och fru Irene hade tre barn, den ovan omtalade Ernst samt Eduard Julius (1879–1925) samt dottern Edda, först gift von Bidder och sedan Ehrnrooth.

Eduard Julius maka hette Imes Charlotta Åkerhielm. Han gick i Svenska lyceum i Wiborg och utdimitterades 1897 för att studera arkitektur i München. Hemkommen därifrån blev han dock affärsman och grundade bl.a. kvarnaktiebologet ELO. Familjetraditionen berättar att han i sitt kök uppfunnit metoden att förkoka havregryn och att detta skulle ha varit upphovet till Elovana, vilka gryn vi väl alla känner till. Men projektet knycktes av hans kompisar och produkten kom slutligen i handeln genom Karjalan Mylly, vars ruiner kan betraktas i Tienhaara invid gamla landsvägen.

De hade tre barn, Christer Marita

och Gunvor. Om jag tar damerna först så var Marita född 1914 och dimitterad 1933 från Svenskas Flickskolan i Wiborg. Hon var gift med wiborgsmusikern Toivo Aro och jag minns personligen henne väl som insipient vid Rundradions musikstudior vid Kaserntorget, där jag uppträtt i yngre dagar. Hon avled i slutet på 80-talet.

Gunvor är född 1920, absolverade även flickskolan och blev sedermera en uppskattad ekonomichef hos Musik-Fazer. Hon är gift Klingberg.

Den blide och älskvärde brodern Christer vill jag gärna ägna några rader. Han föddes 1912 och levde fram till år 1982. Han gick igenom Svenska Lyceet i Wiborg, student 1933. Jag minns honom särskilt som en kunnig och omtyckt scoutledare med masters rang samt som cellist (liksom pappan) i skolorkestern och trummis i skolans egen dansorkester Tatafeta Boys. Så studerade han kemi tre år. Jobbade på Havis en kort tid men det var efter krigens som han inom försäkringsbranschen skulle utföra sin mest synliga verksamhet, först hos Sampo och sedan som avdelningschef hos Fennia. Som hans kund vet jag att han var ytterst kunnig och tjänstvillig. Han hade gift sig med Irma Henriksson. Christer Mielck sågs på wiborgsföreningarnas sammankomster och han var en lödig, fin mänska.

Efter denna diskurs inom den theodorska grenen ska vi kort se hur det gick med brodern Johannes (1852–1917). Han var gift med Charlotte Hecker och ägde tomten nr 109 vid Katrinegatan. Huset stod förresten på resterna av den gamla stadsmuren och det Jürgen Taubeska husets från 1700-talet rester. Detta hus omtalades i artikeln om Torggatan 2-4 i föregående nummer av WN.

Johannes hade fyra barn: Nora, f. 1891, känd pianolärlarinna i Wiborg, Irma, f. 1893. Gift med monsieur Felix Vindand i Liège. Bägge flickorna gick i Svenska Fruntimmersskolan. 1894 föddes Egon, som jobbade vid pappans kvarn och sedermera som teknisk ledare vid limämningsfabriken i Malm. Han avled 1952.

Sorgligt var yngste sonens, Arvids, öde. Han var född 1897 och blev mördad i Vichtis under frihetskri- get.

Den här lilla översikten slutar jag med förhoppningen att en och annan läsare av vår tidningska inspireras att tillhandla sig den ovan omtalade CD-skivan med musik av vår alltför tidigt bortgångne wiborgsmusiker, den begåvade tonsättaren Ernst Mielck.

Ett Ernstskt musikverk borde nog ha sin givna plats i en wiborgares skivarkiv. Berätta gärna om det för era vänner, men håll tungan i styr för här kommer 7 konsonanter i följd: ernstskt.

Rainer Knapas

J.C. Evert

– Schauspieldirektor och patriot

Wiborgs tyska kulturhistoria hade sina glansdagar årtiondena efter år 1800 – litteratur, teaterkonst, läsebibliotek i tysk provinstanting hade nått staden. Vid samma tider öppnades gymnasiet på nytt 1805, med ett ambitiöst undervisningsprogram och välutbildade lärare – allt på tyska. Många av lektörerna skrev god vers och prosa, och deras samlade produktion har ibland rubricerats som Wiborgsromanantik, en östlig motvikt till den kända Åboromantiken från Porthans och Franzéns tider. En nestor bland de tyska litteratörerna var gamle Ludwig Heinrich von Nicolay, som med nådigt avsked från ryska vetenskapsakademien och sina hovtjänster 1803 slagit sig ner för gott på Monrepos. Där fortsatte han att översätta pjäser, bl.a. av Molière och Racine till tyska och kompletterade sina samlade arbeten, *Theatralische Werke* och *Poetische Werke* med band efter band.

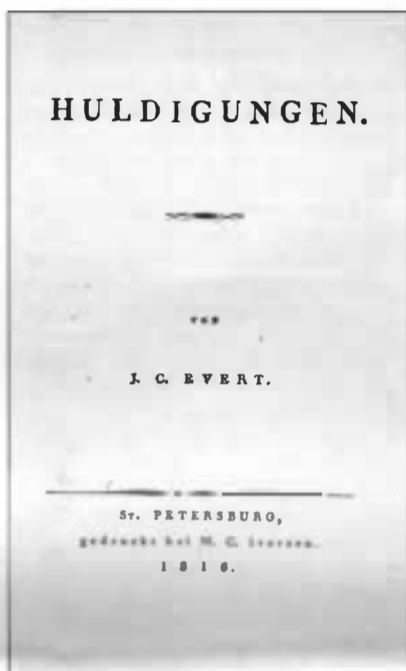
Nicolay kom från huvudstadens högsta kretsar och hade ett nät av berömda korrespondenter i Europa. På ett vardagligare plan anslöt Wiborg till den uppåtstående tyska borgerliga kulturformen, som stödde sig på ett upplyst stadsborgerskap med familjetraditioner och egendomar och på en växande grupp av tjänstadel, inom ämbetsverken, rättsinstanserna och militären. Kulturgeografiskt ingick Wiborg i raden av gamla handelsstäder i ryska rikets västliga guvernement, ofta uppsamlade under rubriken *Esth-, Liv- und Finnländische*. Östersjöguvernementens småstäder uppvisade både till det yttre och till sin befolkningsstruktur stora likheter med Wiborg: tysk dominans i stadsförvaltning och borgerskap, blandad tysk-rysk officerskår, prästerskap med tyska som huvudspråk och något *Landessprache* som predikospråk, böndernas språk som i Finland råkade vara finska.

Den borgerliga stadskulturen krävde sina särskilda umgängesformer: baler och assembléer, läseföreningar, musicerande och teaterföreställningar. Redan på 1760- eller 1770-talet hade man byggt ett särskilt *Komödienhaus* av trä i fästningsstadsdelen St. Anne, öster om slottet. Trots ett föga spektakulärt utseende var detta teaterhus det första i landet, "Nya Finland" inberäknat. I Åbo spelade man hela 1700-talet sin teater i en tobakslada.

Mänskliga komedier

I Wiborg gästspelade många kringresande teatersällskap, ofta var både skådespelare, rekvisita och deras allmänna rykte i lika skamfilat skick. De interiörer från teatervärlden i Wiborg som Sven Hirn beskriver i sin förträffliga kultur- och sedeskildring *Teater i Wiborg 1743-1870* (Svenska litteratursällskapet 1970) är som tagna ur Gogols berättelser: processer, konflikter, skulder, ärekränkningar, fylleri och slagsmål. En typisk äventyrlig teaterdirektör var Carl Johann Rundthaler, som med sin trupp vistades i Wiborg 1805-1806, efter att ha avverkat gästspel i St. Petersburg, Reval, Pernau, Dorpat och Narva. Före Wiborg hade truppen en längre tid gett föreställningar i Arensburg på Ösel. Det Rundthalerska sällskapet besökte också Fredrikshamn, men försvann från Wiborgs horisont i februari 1806.

År 1807 fylldes teatertomrummet med följande trupp. Efter invecklade transaktioner i Pernau hade Johann Carl Evert och en herr Franck övertagit ett teatersällskap, tidigare tillhörigt makarna Lindner. Via Wendel kom sällskapet till Wiborg

sommaren 1807, där utreddes de på alla ekonomiska och personliga plan tilltrasslade affärerna mellan teaterdirektörerna och skådespelarna förtättningsvis i kämnarsrätten. Via rättshandlingarna kan man också få en uppfattning om repertoaren: den kom från de tyska populära dramatikererna för dagen: Kotzebue, Friedrich Ludwig Schröder, Franz Joseph von Babo, Heinrich Beck och August Wilhelm Iffland, komedier på löpande band.

Teaterdirektören

Teaterdirektören Evert tog vanligen på sig de manliga huvudrollerna. Mycket improviserades och genomfördes med sufflörens hjälp. Skådespelarna hade en mycket skiftande tysk språkbehandling, alla baltiska varianter av rotvälst uttal, inklusive kasubiskt – från trakten av Danzig – förekom. Däremot var den luggslitna truppens repertoar fabulöst stor. Man utbjöd abonnemang för hundra föreställningar, vilket måste tolkas som hundra olika pjäser. Den wiborgska publiken blev med besked införd i den tyska dramatikers värld. August Friedrich von Kotzebue var själv en tid teaterdirektör i Reval och behärskade vid 1800-talets ingång alla tyskspråkiga teatrar repertoar, från Wiborg till Alperna och i översättningar dessutom många andra länder. Litteraturhistoriens stora namn, Goethe, Schiller eller Lessing nådde scenen i Wiborg redan med följande teaterdirektör, Carl Lessmann 1811. Everts trupp hade upplösts och avrest åt olika väderstreck hösten 1808. Bara direktören själv med makan Wilhelmine stannade i Wiborg.

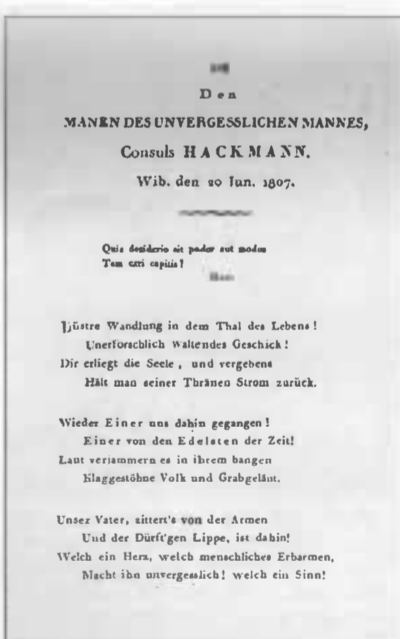
Skolläraren

J.C. Evert övergick nu till en mera stillsam borgerlig näring, och tillträdde den 1 maj 1809 som enda lärare vid stadens nya elementarskola. Ännu samma år blev han krets-

skollärare och undervisade i tyska, deklamation, allmän och rysk historia, skönskrivning och "vaterländische Verfassung", samhällslära. Den tragna tjänstgöringen belönades omsider 1830 med titullärråds titel. Evert avled följande år, med en av "oavbrutna ansträngningar och en ädelpliktänsla" undergrävd hälsa – han hade 37 veckotimmar, därutöver privatlektioner. Han var född 1773, av allt att döma i Riga.

Efter teateräventyrligheterna hade Everts litterära och konstnärliga intressen hade en fortsatt efterfrågan i staden. Tillfällesdikter till stadens patricier och ledande tjänstemän, hyllningar och parentationer till överheten och det kejserliga huset behövdes alltid. Evert har samlat sina alster i denna genre under titeln *Huldigungen* och låtit trycka dem på eget förlag hos M.C. Iversen i St. Petersburg 1816, i själva Wiborg fanns inget tryckeri vid denna tid.

Samlingen är tillägnad Ludwig Heinrich von Nicolay: "Sr. Excellenz den Geheimen Rath, Ritter des St. Annen-Ordens erster Klasse, Baron Ludwig Heinrich von Nicolay, dem verdienstvollen Staatsmanne, dem thätigen Beförderer des Guten und Schönen, dem in seinen Schriften gehuldigten, in seiner Eigenschaft allgemein verehrten

Greise, achtungsvoll gewidmet". Härtill fanns förutom författargemenskapen en annan god orsak. Everts eget hus var beläget på Monrepos ägor och människovännen von Nicolay hade kanske därmed också nära kontakter med Evert och hans författarskap. I det stora biblioteket från Monrepos på Universitetsbiblioteket i Helsingfors finns von Nicolays eget exemplar av *Huldigungen*, särskilt fint inbundet i rött marokäng med gulddornament och guldsnitt.

Ruthenia

Samlingen har två avdelningar. Den första innehåller högpatriotiska hyllningsdikter till Ryssland, Alexander I, hans kejsarinna och oden över aktuella händelser, bl.a. Wienkongressen. Många har välfunnat motton ur den romerska litteraturen, det typiska tecknet på lärdom hos en författare. Dikterna återspeglar den enorma entusiasmen inför Alexander I och hans framgångar

som "Europas räddare" och fredens återställare efter den Napoleonska ofreden, som Rysslands frälsare och fäderneslandets fader. Dikterna har titlarsom *Ruthenia, Der Genius Alexanders, Das Vaterland, Vaterlandsliebe, Den Helden des Vaterlandes, Patriotisches Gebet* och *Belle-Alliance*.

Ett exempel ur dikten *Wiener-Congress*:

Und vor allen strahlt aus diesem Bunde

Alexanders lichtgestalt hervor:

Und von allen weht von Mund zu Munde

Seines Namens Laut mit Dank empor.

„Den Beglückter!“ nennen Ihn die Seinen:

„Unser Retter!“ tönt's in Hermanns Hainen;

Ihren Liebling nennet Ihn die Zeit,

Ihre Zierde die Unsterblichkeit.

Alla ord som anspelar på kejsaren är satta med spärrad stil. Alexander I var just då på höjden av sitt rykte, han hade marscherat in i Paris och dikterat Europas framtid på kongressen i Wien. – "Hermanns Hainen" anspelar på hans roll som Tysklands räddare, såsom fordom Hermann i slaget vid Teutoburgerskogen.

En strof ur *Ruthenia*, tillägnad Rysslands genius:

Doch, wie Du Dir der Freiheit Glück erungen,

Wie Du der Sieges schönsten Kranz gepflückt,

Wie mit den Ölweigen Du die Welt geschmückt:

Das blüht in seligen Erinnerungen!

Stehet segnend über alle Zeiten da,

Ruthenia!

Heimweh och aspirationer

Samlingens andra del innehåller dikter för särskilda tillfällen och mera personligt färgade minnesbilder. Här behandlas hemstaden Riga och andra ungdomsminnen, överskrifter som *Abschied, Dämmerung, Heimweh* och *Wunsch* anger ett tidvis starkt romantiskt tonläge med stämning- och skymningsmåleri. En del tillfällesdikter handlar om kända wiborgare och är skrivna bl.a. för att fira generalguvernören Steinheils lyckliga ankomst till Wiborg från krigsteatern 1 april 1813, eller om Ludwig Heinrich von Nicolays lyckliga genomförda ögonoperation. Andra ämnen är bl.a. geheimerådet von Rüdigers avsked, konsul Johann Friedrich Hackmans begravning 1807 eller doktor E.G. Melartins avsked från ämbetet som skol-

spektör i Wiborg till förmån för en professur i Åbo. Ett par damer har också tillägnats dikter: Elisabeth Sutthoff och "Madame H.I. geboren von I.". Många av Everts egna, för eftervärlden mera okända vänner har också blivit ihågkomna, odlandet av tidens ibland Werther-artade vänskapskult skedde ofta genom brev och egenhändiga dikter.

Diktsamlingen sträcker sig från de högstämde invokationerna till Ruthenia-Ryssland och Alexander I till en sentimentalism i det lilla. Ett gråtligt teatraliskt drag dröjer kvar i tillfällesdikternas välsvavade verser, teaterdirektörens enorma pjäsläsning har satt sina spår. Mera oväntade är skådestyckena av rysk patriotism med lärda dekorationer på latin. Här talar skolläraren och inte teaterdirektören. Som så många andra strävade författaren kanske efter att bli upptäckt, om inte av kejsaren själv så åtminstone av guvernören, och föreslagen för en orden, en titel eller någon mindre "pribaffka", löneförhöjning i tjänsten.

I bokens lilla format rymms alltså många aspekter: litterära stilarter, typiska motivval, politik, kejsarkult, vänskapskult och evenemang inom de högre kretsarna i Wiborg. Amnena var inte heller främmande bland "Nya Finlands" diktare. Frans Michael Franzén försökte bl.a. vinna Alexanders uppmärksamhet genom hyllningsdikter på franska och en särskild kejsarhymn, en översättning till finska av den allmänna "kungssången" *God Save the King*. De ryska segrarna över Napoleon, fredsslutet och Wienkongressen firades också i Åbo med mångahanda offentliga tacksägelse och fester, där vältaligheten gick åt det Everska hållet. Alexander I:s mildhet och ädelmod hyllades i det nyövrade Finland med samma tongångar.

Också litteratursociologiskt sett har Everts lilla diktsamling ett intresse. Som gammal teaterdirektör hade Evert det rätta sinnet för att finansiera tryckningen av sina dikter, genom abonnemang på förhand. Förteckningen över abonnenterna finns bifogad i boken och ger en konkret bild av den tyska wiborgskulturens geografiska och sociala fält. En stor del beställare var uppenbarligen släktingar och tidigare teaterkolleger. Utom i Wiborg fanns påfallande många abonnenter i Narva och i de baltiska provinserna, i Moskva, Petersburg och strövis i Gamla Finlands städer: Nyslott, Kexholm eller Fredrikshamn. Det övriga Finland lyser nästan helt med sin frånvaro. Förteckningens första sida upptar bara två kända helsingforsbor: J.A. Ehrenström och amiralen Bodisco. Det tyska i Wiborg hörde på Everts tid ännu till en särskild kulturför, där Petersburg eller rentav Moskva var viktigare centralorter än Helsingfors och Åbo.

Var man går i en hatt

från Wahlman

grundad i Wiborg 1901

Norra Esplanadgatan 35

Juha Lankinen

Pro Monrepos

På gamla kartor från 1650-talet finner man en gård vid namn Gamla Wiborg på den plats där den wiborgska naturparken Monrepos ligger i dag. Senare uppträder gården som ett kronohemman, kallat Lill-Ladugård, som på 1750-talet var i Charlotte och Peter Stupishins ägo. Madame var trädgårdsintresserad och planerade där en engelskinspirerad landskapspark, som väl därför kom att kallas Charlottendahl.

Men sin nuvarande karaktär fick egendomen nog av baron Ludwig Heinrich von Nicolay, som 1788 köpt stället av prins Friedrich Wilhelm av Württemberg, som sedan 1785 introducerat namnet Monrepos, min viloplats.

Neptuntemplet fotograferat 1938.

Under baron Nicolay grundreparerades godsets corps de logis och biblioteksbyggnad vilka utvidgades enligt ritningar av den italienska arkitekten G.A. Marttinelli under åren 1798–1805. Monrepos ägdes av släkten Nicolay ända fram till 1942, då Marie von Nicolay avled och begravdes i gravkapellet Ludwigstein invid parken. Äganderätten övergick då till greve Nicolas von der Pahlen, systerson till Paul von Nicolay. Två år senare gick Monrepos förlorat i och med att Wiborg och Karelska Näset måste överlätas åt Sovjetunionen.

Herrgårdensområde förskonades från krigens förödelse. Dess namn förändrades 1948 och blev "Park Kalinin"! Banden till Finland var brutna och förblev så under flera årtionden.

Gryende samarbete för att rädda parken.

År 1988 återgav man parken det ärofulla namnet Park Monrepo. Samtidigt förklarades parken för naturparkmuseum, varvid man flyttade bort ett barnhem, ett ålderdomshem samt karuseller och annan nöjesrekvisita.

I januari 1989 drabbades huvudbyggnaden av en eldsvåda, som förstörde hälften av taket samt hela östra flygeln. Under vårvintern 1990 vände man sig till Finland med en anhållan om vår medverkan till ett nytt plåttak för huvudbyggnaden. Denna anhållan togs emot positivt av gamla wiborgare. I mars 1990 besökte en delegation Monrepos för att granska skadorna. Man kunde konstatera att byggnaden lidit av vattenskadorna från släckningsarbetet och att mögelsvampar brett ut sig ordentligt i golvkonstruktionerna. Man menade att det viktigaste nu vore att riva de konstruktioner som elden skadat samt att ordna med effektiv ventilation av utrymmena. Nytt plåttak skulle man ännu inte kunna lägga eftersom de bärande konstruktionerna var så illa skadade. Man ansåg att en takläggning kunde realiseras tidigast år 1991.

I juni 1990 grundades i Finland en medborgarorganisation, Pro Monrepos Yhdistys vars uppgift var att i Wiborg organisera talkoläger för frivilliga som skulle riva de brandskadade delarna av parkens huvudbyggnad.

I det första talkoläget under tolv dagar i juli 1990 deltog 16 frivilliga, som inkvarterades i från Finland importerade husbilar. Alla verktyg och livsmedel – f.ö. donerade av givmilda sponsorer – hämtades från Finland och lägerdeltagarna gjorde ett enormt arbete. Detta lär ha varit det första frivilligläget i Sovjetunionen.

Rivningsarbetena kompletterades på hösten med utbredning av

Den nya valvbron 1998. Foto Juha Lankinen

gifter för att hindra möglets spridning. Inspirerade av de första arbetsresultaten började finnarna planera fortsatta åtgärder i Monrepos. Det började med att man i april 1991 slöt ett avtal mellan Park Monrepo och Pro Monreposföreningen, varmed arbetets kontinuitet kunde garanteras. Finnstroi Oy donerade åt föreningen en arbetsplatsbarack på våren. Den ryska parten hjälpte till med baracktransporten från S:t Johannes (Sovetskij) och baracken restes och iordningställdes av föreningens medlemmar. Med denna 208 kvadratmeter stora barack löstes inlogeringsproblemen i Wiborg.

På hösten 1992 undertecknades mellan finnar och ryssar ett avtal, vars grundtanke var att i Monrepos skapa ett internationellt utbildnings-, kultur- och turistcentrum.

Under åren 1991–93 arrangerade de tekniska högskolorna i Tammerfors och Otnäs studieläger i Monrepos, där man byggde ett provisoriskt plåttak på huvudbyggnaden och utförde smärre reparationer på husfasaderna. I de inre utrymmena utförde Park Monrepos folk förbättringsarbete för att i utrymmena kunna ordna konserter och utställningar. De finskastuderandenas intresse för Monrepos och Wiborg var aktivt och den unga arkitekten Tuula Pöyhä skrevsitt utmärkta diplomarbete om det 200-åriga Monrepos.

Verksamheten fortsatte framgångsrikt åren 1994–96, varvid trädgårdsskolorna i Överby resp. Lepaa deltog i parkens saneringsarbeten. Man röjde i den vildvuxna terrängen för att ta fram de ursprungliga vyerna i parkmiljön. Under denna tid deltog vi inte i byggnadernas sanerande eftersom man ännu inte hade avtalat om deras framtida användning. Detta var en ödesdigert tid för byggnaderna, där möglet igen spritt sig ordentligt trots våra varningar och husens skick var miserabelt.

Nya tag – och resultat

1997 låg föreningens verksamhet nästan helt nere men i början av

jobbet tog 2 veckor. Där stod templet nu lika vitt och mäktigt som i sina bästa dagar – det var byggt år 1806. Den högtidliga invigningsceremonin ägde rum i september och i den medverkade också greve Peter von der Pahlen, son till herrgårdens siste ägare. Neptuni tempel har högeli-gen gillats av både gamla och nuvarande wiborgare.

Tidigare verksamheter och de två-tre senaste årens aktiviteter hade inte varit möjliga utan ett gott samarbetsklimat och företagarganda,

samt den positiva inställningen till projekten som många företag visat, statens ekonomiska stöd icke att för-glömma. Den största tacken tillkommer nog föreningens medlemmar, som med outtröttliga, frivilliga insatser åstadkommit fina resultat. Allt detta har inspirerat Pro Monrepos att fortsätta med planerandet av Monrepos-områdets förbättringar.

År 2000 har föreningen i samarbete med yrkeshögskolan kartlagt skicket i Ludwigsteins gravkapell samt byggt grunden för en ny valvbro. På våren ansökte vi hos EU om Tacis-pengar och på hösten 2000 hölls i Monrepos ett internationellt seminarium, där man granskade skicket på byggnaderna och parken och koordinerade framtidsvisionerna beträffande användningsmöjligheterna för den gamla herrgården Monrepos.

Pro Monrepos tror fullt och fast på Monrepos' framtid!

Den nya valvbron vid invigningen hösten 1998.

1998 skapade vi en ny organisation och skaffade oss nya samarbetspartners. Yrkeshögskolorna i Tavastland, Tammerfors och Södra Karelen anmälde intresse för Monrepos. I början av året meddelades Park Monrepo att finska studenter var villiga att återuppbygga den valvbro, som förstörts på 1950-talet. Bronsmåttdata fick man från naturparkmuseet och förarbetena påbörjades vid Hämeen ammattikorkeakoulu på våren 1998. Allt byggnads-material fick man som donationer från Finland och själva broarbetena i Monrepos blev klara på hösten. I oktober hölls högtidlig invigning i Wiborg och det bör nämnas att Monrepos hade fått sin första valvbro för nästan 200 år sedan.

Stimulerad av det lyckade broprojektet beslöt man vid årsskiftet 1999 att för Park Monrepo föreslå ett nytt arbetsprojekt, Neptuni tempel. Vår förenings medlem arkitekt Lauri Tiihonen gjorde utgående från gamla fotografier upp ritningar för templet. De förberedande arbetena kom i gång våren 1999 hos Tampereen ammattillinen koulutuskeskus i samarbete med föreningen och Tampereen ammattikorkeakoulu. Fundamentet till templet, som förstörts på 1950-talet, byggdes av Park Monrepo. Slutarbetena i Monrepos utfördes i augusti. All materiel och arbetskraft kom från Finland och

www.aktia.fi

Varför konton flera, om ett ger mera.

Aktia Prime är ett behändigt konto med stigande ränta, t.o.m 4,0 %. Med hjälp av Aktia Prime-kontot kan du sköta alla dina penningaffärer med ett konto, också i Internetbanken. Du kan lyfta pengarna när som helst. Mera information på Aktias kontor eller www.aktia.fi

Aktia
Sparbank
Banken med mänskliga mått

Tre statyer och deras öden

Minnesstenen med text på de fyra språken.

Wiborgs första s.a.s. offentliga staty uppkom först år 1908. Det var skulptören Emil Wikströms skapelse, enbyst på högsockel med skulpterade figurer och objektet var märkesmannen Mikael Agricola (1510–1557), Finlands reformator och det finska skriftspråkets fader. Statyn placerade framför den nya finska kyrkan, som blev Agricolakyrkan för att 1925 avancera till domkyrka, när Wiborg åter blivit biskopssäte.

Invigningen skedde i mars 1908 och Agricola följdes tätt i hälar av hr T. Knutsson, vars staty, som blickar mot Slottet, avtäcktes i mars samma år. Därmed hyllades slottsbyggaren och riksmarsken och han har efter några decennier i mörkret återtagit sin plats och detta skedde vid Slottets 700-årsjubileum år 1993.

Mikael Agricola var en begåvad bondson från Pernå, invid vars gråstenskylka han också står byst. Han gick i skola i Wiborg, studerade först i Åbo men fortsatte 1536–39 i Würtemberg som elev till Luther och Melancthon, blev biskop i Åbo och var hela tiden sysselsatt med att skriva böcker, bland dem en finsk ABC-bok 1543, en översättning till finska av Nya Testamentet m.m. Denne märkelige man sändes 1557 till Moskva som medlem av den svenska fredsdelegationen och det var vid hem-

komsten härifrån han avled i Kuolemajärvi. Han antas vara begravnen under Gamla Domkyrkan i Wiborg.

Agricolas staty försvann under krigen. Det hette att de retirierande finnarna skulle ha grävt ner honom i en sandås, men bysten har tills vidare inte hittats.

För några år sen diskuterades med maktavarna i Vyborg ett projekt om att återuppsätta statyn på dess ursprungliga plats mitt emot de wikulundiska huset, framför platsen där den svårt bombskadade och efter krigen utplånade domkyrkan stod. Projektet stannar på stället, men sommaren 2000 fann WN:s reporter själva bysten, som av wiborgsföreningarna gjutits på nytt, i foajén på Aaltos bibliotek. WN:s fotograf tog en bild av stoden där den väntar på framtida öden. På sockeln står Mikael Agricolas namn och det intressanta med den skylten är att bokstäverna är enbart latinska, ingen kyrklick version syns till.

Staty nr 2 i vår berättelse låg inte långt ifrån hr Agricola. I samma kyrkopark, invid östra långsidan av Nya Domkyrkan fanns den s.k. Hjaltegraven, till minne av i Frihetskriget stupade. Vid foten av den statyn eller rättare sagt monumentet, lade wiborgsstudenterna ned en ros per nybakad student varje 31 maj.

Detta monument skulpterades av Gunnar Finne på en sockel med gravstenar och terrass planerade av Walter Lindberg. På sockeln knäböjde en man med högra handen avväjande lyft mot öster. Detta konstverk försvann tydligen i samband med kyrkans utplånande. Men på samma plats, den lilla terrassen med några trappsteg, uppfördes i samråd med ryssarna av forna wiborgare en minnessten, ritad av Juha Lankinen, där texten på Wiborgs fyra språk förkunnar att stenen rests till minne av i Wiborg begravda personer, icke minst med tanke på att kyrkogårdarna förstörts. Det kan nämnas att vi under fortsättningskriget utvidgade gravplatsen invid terrassen åt bägge sidorna och där ligger fortfarande under parkens gräsmattor finska stupade.

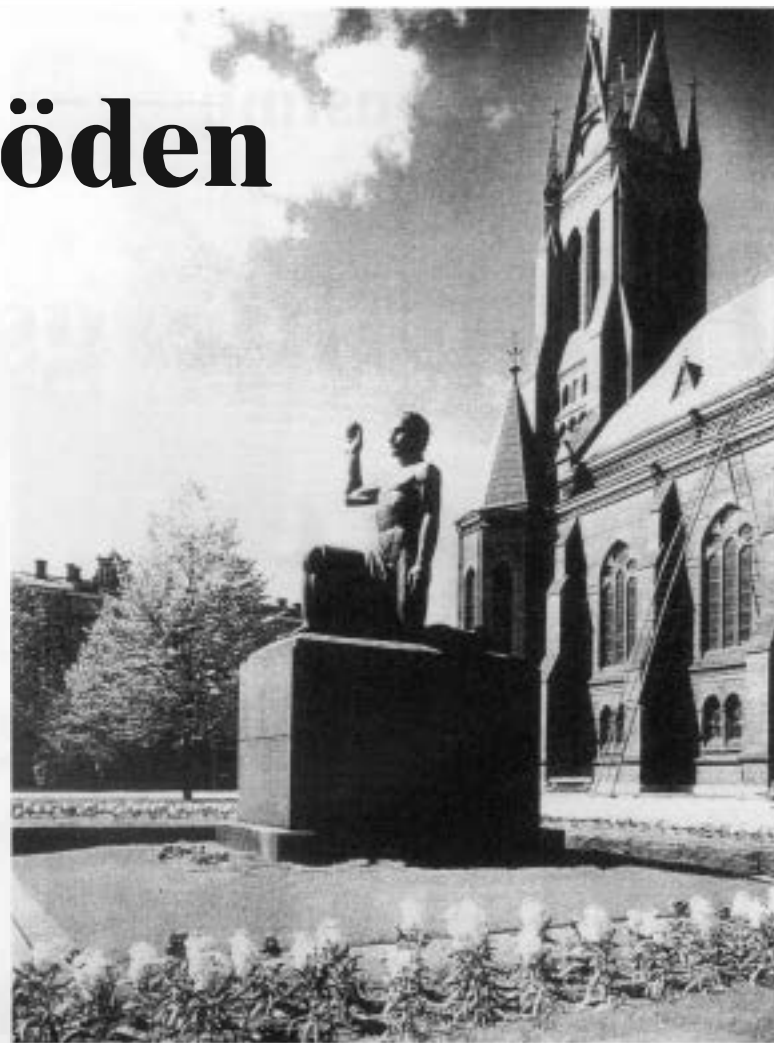
Den tredje skulpturen är huggen av samme Gunnar Finne och var vårt självständighetsmonument, lejonet på Tervaniemi, som intagit Peter den stores plats. Som känt intog den store tsaren denna fina utsiktsplats 1910 i samband med firningarna av stadens erövring 200 år dessförinnan. Självständighetsmonumentet invigdes 1927, men 13 år senare fick lejonet finna sig i att bli störtat av inkräktarna. Peter den store intog sin plats, bara för att störtas även han redan år 1941 efter stadens återerövring. Men sen gick det som det gick och den krigiske Peter står nu där igen på sin sockel. Men lejonet synes ha hamnat på bete i Monreposparken, slokörat och illa tilltygat. Sic transit —

P. Jarlovitsch

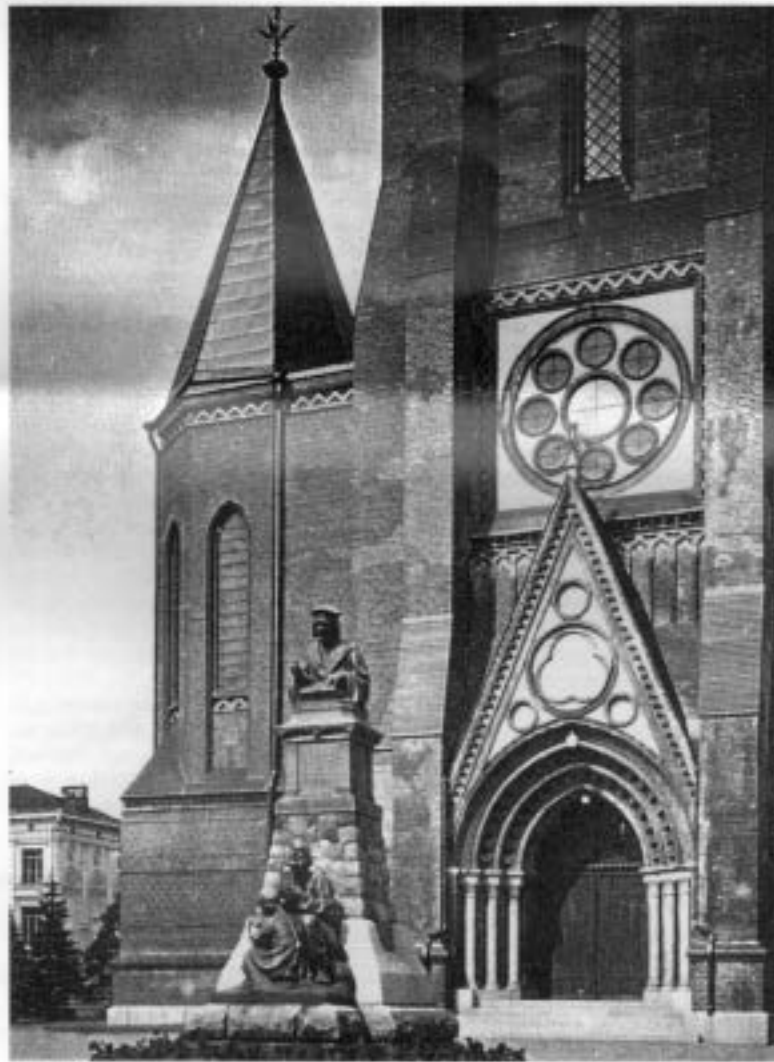

Fotfolket under själve Mikael.

M.A. i Aaltobibliotekets foajé, maj 2000.

Frihetsstatyn.

Agricolastatyn framför Domkyrkans huvudingång.

Självständighetsmonumentet.

Wiborgs Nyheter tackar bildleverantörerna

Eric Adlercreutz
Eva von Alftan
Hans Andersin
Per Erik Floman
Carl-Fredrik Geust
Bror Hästö
Juha Lankinen
Per-Erik Lönnfors
Mai Mielck
Tore Modeen
Niklas Procopé
Riitta Thuneberg
Wiborgs Arkivförening
Benedict Zilliacus

Wiborgs Konstmuseum 70 år

Har Ullbergs konsttempel en framtid?

Den 12 oktober år 2000 hade det förflutit 70 år sedan Wiborgs Konstmuseum och Konstskola invigdes. Med anledning härav beslöt redaktionen skicka iväg sin konstreporter till ort och ställe. Besöket föranledde en hel del tankar som redovisas i detta reportage.

Museet på sin bastion i fågelperspektiv i juli 2000

WN har ofta påpekat att det byggdes många offentliga byggnader under självständighetstiden i Wiborg, bland dem åtskilliga skolor och sjukhus. Men bland de märkligaste märktes nog trettioalets två kultursatsningar, det nya stadsbiblioteket och konstmuseet jämte konstskola. Gemensamt för båda var att privat initiativ och finansiering spelade en avgörande roll, att det var mycket framstående arkitekter, Alvar Aalto resp. stadens egen son Uno Ullberg som skapat verken och att bägge byggnadsverken hördes till sina upphovsmäns yppersta skapelser.

WN:s reporter besökte naturligtvis Aaltos bibliotek, där stadsborna läste och jobbarna renoverade sida vid sida. Mig påpekades att det på hyllorna fanns en svenskspråkig bok om Wiborg – mycket riktigt, och renommerande för författaren – Tor Lindbloms "Mitt Wiborg". Jag ska emellertid inte uppehålla mig längre vid biblioteket, eftersom redaktionen har förmånen att presentera initierad information om det i en särskild artikel i detta nummer.

Jagska istället ägna mig åt Konstmuseet, dess bakgrundshistoria, byggets förverkligande och arkitektur samt resonera om dess framtida öde, i synnerhet som det på hösten 1999 uppenbarade sig gubbar med slev, pyts och pensel på museivallarna.

Bakgrunden

I Wiborgs stads historia slår man fast att konstlivet ifråga om bildkonsten, genomgick två epoker, emellan vilka skiljelinjen är museets tillkomst 1930. Viipurin Taiteen Ystävät, Wiborgs Konstvännen, stiftades 1890. Föreningens syfte var bland annat att upprätthålla en ritkola samt att arbeta för ändamålsenliga utställningsutrymmen, vilka staden helt saknade. I samband med VTY:s årsutställning 1917 framlades förslag av arkitekt Ullberg om ett konstmuseum och samtidigt kungjordes det att bergsrådet Seth Sohlberg gjort en stordonation till förmån för ett konstmuseum och en konstskola. Ullberg hade faktiskt redan 1905 gjort sina första skisser om detta tema och han kom att göra ett tiotal förslag för olika platser innan det slutliga projektet kunde påbörjas.

Under årens lopp hölls det i olika lokaliteter utställningar, gjordes inköp och mottogs donationer och man bearbetade staden för att få dem med i projektet. Efter många års ansträngningar kom staden med och då även staten lovade delta i finansieringen konkretiserades planerandet. Härvid måste stadsplanarkitekten och sedermera professor Otto I Meurmans insats poängteras. I hans generalplanering hade han redan tidigare pläderat för utnyttjandet av Pantsarlaksbastionen för något monumentalt bygge, som skulle ge stadssilhuetten nya drag, synas långt ut vid infarten från Wiborgska Viken och kunna ges en kulturell framtoning à la Akropolis. Detta

framhölls i generalplanen 1923. År 1928 var då konstmuseiplanerna i det skedet att man kunde skrida till verket och museet kunde anvisas sin fina plats på det vasatida hornverket. Byggarbetena påbörjades 1929.

Det är inte alla som vet att man fick göra vissa avsteg från de ursprungliga ritningarna på grund av världsdepressionen, som även drabbade de ekonomiska omständigheterna i Wiborg. Bland annat fick man avstå från en av utställningssalarna.

I detta sammanhang kan också konstateras att Ullberg med sina visioner och sina byggen i högsta grad påverkat stadsbilden i Wiborg. Jag tänker i detta fall även på att han fantiserat om en nöjesanläggning på den plats där numera Landskapsarkivet står. Det var ett projekt som inte blev av, men på 30-talet uppstod alltså arkivet på den stengrund, där i tiden en ortodox kyrka skulle resas för att hedra Peter den store och hans statyinvigning. Första världskriget avbröt arbetet och vikan tacka ett blivit öde för att den mest historiska vyn kring Slottsbron inte pryds av ett svenskt slott och en rysk kyrka utan av vårt ärevörddiga Slott och ett magnifikt finskt arkivbygge, medan stadens profil, betraktad från havet, domineras av konstmuseet, ett annat praktverk från det finska trettio-talet.

Det spännande med museiprojektet var ytterligare den omständigheten att uppdragsgivarna var två, Wiborgs stad och konstvännerna. VTY hade pengar och ägde resp. drev konstskolan, som kunnat flytta från "Lehtovaaras hus" vid Torggatan 2 till den ena halvan av nybygget, medan staden kom att äga konstmuseet

Nordsidan för krigen.

Arkitekturen

WN:s reporter är inte skickad att i byggnadshistoriska termer beskriva Ullbergs konstmuseum. Därför tar han sig friheten att citera Carl Jacob Gardbergs ord i den underbara boken *Wiborg – en stad i sten*. De lyfter enligt min mening upp Ullbergs verk till dess riktiga dignitet. "...museet och konstskolan fick var sin länga, som genom en divergeran-

de placering omslöt en V-formad gårdspan, ungefär som i italienska renässansgårdar med skenperspektiv. Den breda öppningen mot skärgården sammanbands av en svängd dubbelkolonnad, medan gården mot staden vände en hög, överbyggd port. Det naturliga inträdet till komplexet skedde genom porten och när man nådde den hade man småningom stigit upp från gatuplanet längs en monumental trappa som var indelad i tre avsnitt med viloplan och stembänkar på vägen. När man kom upp och såg den magnifika utsikten genom kolonnaden hade man konstmuseet till vänster och konstskolan till höger.

I Finlands arkitekturhistoria framstår Ullbergs konstmuseum i Wiborg som tjugotalsklassicismens magnifika slutpunkt, på gränsen mot den funktionalistiska epoken. I vissa detaljer anar man redan den kommande förnyelsen, men som konstverk i stadsmiljön är helheten utpräglat klassicistisk. Detta intryck börjar redan med den långa trappan som i etapper för upp till gården i mitten. Här har Ullberg tagit upp ett motiv som var allmänt i Europas konstmuseer under 1800-talet; som i ett tempel skulle man långsamt vandra upp för att slutligen andäktigt möta konsten i det allra heligaste.

När man träder in på gårdspanen öppnar denna sig tack vare längornas skenperspektiv mot den utanför staden liggande skärgården; den hisnande upplevelsen förstärks av att utsikten uttryckligen ses från ett rum, genom den pelarrad som med sin arkitrav i en bäge förenar längornas yttre gavlar. Här erinrar man sig osökt det fina samspel mellan landskap och arkitektur som präglar en

snuskiga gångar och prång. Pantsarlaks bastion ligger alldeles ovanför hamnen och till tonerna av ångvisslor, lyftkransskrammel och rasslande kättingar kunde man på botaniktimmarna få lära sig att examinera ovanliga växter, de kallades ballastväxter och hade kommit till vallarna med skeppen. Reportern minns ännu ballastväxterna av familjen *Sisymbrium*, som betecknades som "rara" i vår Flora. Alltnog, man kunde också ta sig till museet via en bågformad uppförsbacke vänster om trappan och då passera en mystisk dörr till en krutkällare. Upp på krönet kunde man förutom utställningarna besöka klasskamraten Maja Lindqvist, vars far, professor Rurik L. varit konstskolans rektor i många herrans år och nu blivit chef för hela klabbet – deras bostad låg i skollängan.

Ja, där stod nu vårt nya, fina museum. Vitt, rent, omskött. I flitig användning, både små och stora expositioner och kontinuerlig påfyllning av tavelkollektionerna. Det må nämnas att konstvännernas förening under årtionden anskaffat konst och de ägde faktiskt merparten av samlingarna

Krig och förfall

Så kom kriget. Där blev anläggningen, men lyckligtvis lyckades man evakuera samlingarna. De har för övrigt genomgått många öden sen dess. Man kunde egentligen säga att konstmuseerna i Tavastehus, Lahtis och Villmanstrand, vilka ej fanns när freden bröt ut, uppkommit dels tack vare att wiborgarna utlovat dem samlingar på villkor att städerna låter bygga åt sig riktiga konstmuseer.

Förfallet

Men jag går tillbaka till Pantsarlaks bastion. Vad mötte WN:s reporter på försommaren 2000, liksom under tidigare årtionden, efter att ha passerat de svenska och tyska församlingarnas hus, även det ritat av Ullberg och tagit sig upp på krönet med kolonnaden med dess livsfarliga stup mot hamnen? Jo en fruktansvärt trasig och förfallen exteriör med flagande rappning, snuskig omgivning, ogräs och föga livstecken. Enligt uppgift har byggnaden på sistone fungerat som kontor för filialen till en petersburgsk arkitektbyrå vid namn Lendatshdanproekt. Någon bor i den ruckliga sidobyggnaden bakom söndriga väggar och kring huset vimlar det av skräp. För gamla wiborgare är det en smärtsam syn att denna mäktiga byggnad, som är det första man ser vid ankomsten från havet, förrän Slottet dyker upp, på nära håll ser så förfallen ut

Vid högsommartid nåddes redaktionen av det glädjande och överraskande meddelandet av vår lokala rapportör i Wiborg att man börjat reparera muscifasaden. Nu har detta visserligen skett ett antal gånger,

men med den s.k. Potemkinmetoden, men hade man sett även rapparverkyt på kullen. Mera behövdes inte för att WN sände en reporterkollega till ort och ställe för okulär besiktning. Denne kunde från en helikopter – en verkligt flygande reporter – se (se foto) att fasaden redan var rappad. Numera är den även prydligt målad.

Stadens myndigheter visste berättat att reparationen bekostats av arkitektbyrå. Detta i sin tur tyder på att ett tidigare rykte att byrå skulle flytta bort inte stämmer. Om emellertid en sån situation skulle uppstå utmanar det naturligtvis fantasin att fråga sig om inte ett riktigt museum skulle vara en fin lösning i denna ståtliga byggnad, ehuru det inte är WN:s sak att blanda sig i.

Signaturen Pjotr J. skulle ändå vilja anlägga en praktisk, samhällsekonomisk aspekt på detta. En betydande inkomstkälla för dagens Vyborg är turismen. Men den kommer att drastiskt minska av minst tvenne orsaker: snart upphör de evakuerades intresse för att återse hemtrakterna i och med livets korhet. Och så – se artikel i detta nummer – kommer den stora omfartsvägen runt Wiborg snart att tas i bruk. Därmed försvinner de turister som stannat upp i Wiborg på sin färd till St Petersburg och gjort detta bara för att sedan komma vidare. Då blir det viktigt, skulle man tycka, att i staden skapa sådana förhållanden och sevärdheter som lockar turister, alltså för Wiborgs egen dragningskraft skull. Sepå esterna hur de rustat upp gamla Tallinn i stor stil med lysande turismresultat. Om dagens wiborgare sloge in på denna linje skulle ett konstmuseum av Ullbergsmuseets kaliber passa extra bra in i bilden.

En alldeles annan vision anmäler sig också, ifall pengarna eller lusten inte räcker till s.a.s. lokalt. Hur skulle det vara om Finland eller institutioner i vårt land för att befrämja grannsämjan skulle erbjuda sig att köpa huset för att därav göra ett slags Finland Haus, med utställningar, forskningsinstitut inklusive forskarbostäder, informationscenter och turistervice, kongressarrangemang etc. Inte är det väl "farligt" att grynna på något sådant.

Ja, sådana funderingar kommer man lätt på när man tänker på att Ullbergs museum bara under ett tiotal år fick göra rätt för sig.

Pjotr J-tsch

Tore Modeen

En minnesbok från Wiborg

I många familjer, särskilt i gamla dagar, brukade det finnas en ogift tant som ägnade sig åt släkten. Hon bokförde olika tilldragelser i familjen och omhuldade släktmedlemmarna med sitt intresse.

Det var också vanligt, och förekommer fortfarande, att man ger en ung flicka (kanske också någon gosse) en "födelsedagsbok". Tidigare var det alltid fråga om en liten inbunden bok innehållande texter för alla årets dagar. Släkt och vänner antecknar sitt namn och födelseår på det ställe i boken där födelsedagen finns angiven. I slutet av boken finns ett alfabetiskt namnregister. Då försummar man ingen födelsedag.

När mina ogifta fastrars gemensamma hem upplöstes tog jag till vara en liten "Minnesbok" uppställd på samma sätt som en födelsedagsbok. Den innehåller emellertid anteckningar endast av bokens ägare och dessa inskränker sig inte till födelsedagar, utan man finner där också många dödsdagar, bröllopsdagar

och t.o.m. anteckningar om andra tilldragelser. Bokens ägare kunde sålunda i efterhand se när en händelse inträffat i hans eller hennes eller honom eller henne närstående personers liv.

Mina fastrar hade aldrig nämnt om minnesboken för mig. Någon anteckning om bokens ägare fanns inte heller i boken. Vem var då ägaren?

Faster Emmis anteckningar

Det var inte så svårt att lista ut svaret på denna fråga. Den 25.3. står helt kort "Mama starb 6 Uhr Morgens 1905" och 31.3. "Papas Todesdag 1899". Ägaren var således barn till lektorn vid Wiborgslyceum Alexander Modeen (1817–1899) och dennes maka Emilie Henriette, född Melart (1822–1905) (se Wiborgs Nyheter 1994).

Det var uppenbarligen ogifta dottern Emilie (Emmi) Helena Mode-

en (1852–1929) som stod för anteckningarna i minnesboken. Vem var då Emilie Modeen? Faster Emmis namn nämndes så gott som aldrig i familjekretsen. Min far och hans syskon talade över huvud mycket litet om Wiborgstiden (1902–1904) (se Wiborgs Nyheter 1986 om Modeenska skolan i Wiborg), eftersom denna hade avbrutits så sorgligt med farfars förtidiga död som bragt den stora familjen i stora svårigheter

Så mycket vet jag i alla fall att Emilie Modeen bodde hela sitt liv i Wiborg, sina första femtio år som hemmadotter och därefter antagligen som ensamboende. Sina somrar tillbragte hon hos sin ogifta faster Adelaïde Sofia Alexandrina (Adèle) Modeen (1835–1917) bosatt i Heinjoki öster om Wiborg, där även hennes mor som änka mycket vistades. Borenius' matrikel för Flickskolan i Wiborg uppger Heinjoki rent av som Emmis hemort. Faster Adèle Modeen hade en liten gård i Heinjoki. Min faster Anna (gift Eklund, 1888–1965) kom som ung faderlös skolflicka att tillbringa ett sommarlov hos sin faster Adèle i Heinjoki. Jag har läst Annas brev till sin mor. Anna nämner i dem också faster Emmi.

Enligt vad min far visste berättade tillbragte faster Emmi sina sista år på Diakonissanstaltens ålderdomshem i Wiborg. Hon hade övertagit föräldrarnas ståtliga mahognysoffa och karmstolar i biedermeierstil (antagligen gjorda i Petersburg) som numera står i mitt hem.

Min farfars svägerska Hanna Modeen, född Hynén, (1862–1946) berättade en gång för mig om ett

besök i svärfaderns hem, där hemmadöttrarna Emmi och Maria Lovisa (Marie) (1861–1944) klagat över sitt öde att som "alte Diakonissinen ihre Ältern pflegen zu müssen". Jag hörde berättelsen som skolelev och förvånade mig litet över det tyska citatet. Men jag förstod senare att tyskan var familjens språk, som också Hanna Modeen behärskade, bördig från Wiborg som hon var.

Faster Marie Modeen gifte sig 1896 med den mycket äldre bagaren Lars Gabriel Zetterberg från Helsingfors. Giftermålet betraktades tydligen som en mesallians, eftersom hon avhöll sig från varje kontakt med släkten i Helsingfors. Hon hade en son Emil, född 1902, som sysslade med målning, utan att dock göra sig ett namn.

"Minnesboken" innehåller anteckningar gjorda av Emilie Modeen. Man finner där korta data hänförande sig hennes eget liv, till släktingar och bekanta. Anteckningarna är delvis på tyska (skrivna med tysk stil), delvis (från senare år) på svenska.

Emilie Modeen finns införd som elev i flickskolan i Wiborg, som även upptar hennes faster Adèle Modeen. Emmis anteckningar bär dock icke spår av någon grundligare skolbildning.

Minnesboken är en krönika som innehåller många data från flera årtionden. De hänför sig främst till den egna släkten som på den tiden var rätt talrik, men också till många bekanta familjer i Wiborg.

Boken innehåller många data om dödsfall. Sidan första januari innehåller sålunda anteckningen att on-

kel Georg avled 1877. Sedan följer (2.1.) "Tyra Orel gestorben 1916", (3.1.) "Fru Snellman dog 1926", (5.1.) "Fru Öman dog 1924", (6.1.) "Herr Alex. Frankenhauser 1884 gest." och "Fru Bärlund dog 1924." Men också födelsedagar finns antecknade, t.ex. (7.1.) "Max Sesemann Geburtstag", (19.6.) "Gunnar Modeen geb. 1895" eller (9.1.) "Almas und Kolas Silberhochzeitstag 1895".

Många kända namn i boken

Man finner många namn i Emilies minnesbok. Ofta återkommande namn är Borenius, Peronius, Preiss, Frankenhauser, Kruskopf, Melart, Hynén, Sesemann, alla knutna med släktband till Modeens. Fullständigast är anteckningarna om den egna familjen Modeen, bosatt huvudsakligen i Wiborg, men också i Borgå och givetvis i Tyrís (Ingermanland). Modeener förekom också annorstädes i Finland Brodern (farfar) Max Modeens stora familjbodde sålunda i Kuopio fram till 1902.

Ibland står bara ett namn och ett datum utan närmare förklaring, t.ex. (21.1.) "Tuderman 1916". Antagligen är det då fråga om ett födelsedatum. I något enstaka fall antecknades händelser inom kungahuset, t.ex. (29.1.) "König Kristian IX gestorben 1906". Ibland är anteckningen något utförligare, t.ex. (17.5.) "Fru Adele Zilliacus dog i 84 års ålder på sin egendom Laurimäki 1917".

Någon enstaka gång har Emmi skrivit någonting utöver det vanliga. T.ex. på "Papas Geburtstag" (18.3.) finns skriven en psalmvers på svenska, likaså 3.5.

Det var inte mycket Emmi rörde sig utanför Wiborg och Heinjoki. Den 28 juni 1905 besökte hon Imatra tillsammans med sin kusin Elsa Modeen, prästdotter från Tyrís. Följande dag mottog hon Matti och Katri, förvaltarpar från Heinjoki, på visit som varade ända till den 5 juli. Den 1 juli 1905 hade Elsa rest hem. Den 30 juni 1906 besökte Emmi Monrepos med kusinerna Elsa och Bertha. Den 2 juli 1906 var hon med de samma kusinerna i Imatra. Den 13.9.1906 åkte hon med gårdsförvaltaren Matti och faster Adèle till Galitzina. Den 17 juli 1907 kom onkel Theodor (Modeen) med Elsa från Tyrís på besök till Heinjoki.

Boken avslutas (31.12) med två anteckningar gjorda 1925: "fru Karolina Moberg dog" och "Fru Emma Perander född Rothe dog".

Faster Emmi var uppenbarligen som person mycket tillbakadragen och hennes liv gestaltade sig händelsest. Minnesboken bär i alla fall vittne om hennes intresse för familjen och bekanta i Wiborg.

Emilies gravsten står knappast kvar i Wiborg

Döda

Riksrådet, den store krigsherrn och han som stod för den Wiborgska Smällen, Knut Posse, avled den 25 mars år 1500 på Kastelholms slott i en ålder av ca 50 år.

Det är sålunda på dagen 500 år sedan Posses bortgång som denna dödsruna ristas på Wiborgs Nyheter redaktion.

Hävderna vet endast berätta att Knut Posse föddes "någon gång under försthälften av 1440-talet". Han

tillhörde en ätt vars rötter fanns i dansk jord. På 1300-talet förekommer på Jylland en vapnare vid namn Niels Jensen Lopusse, gift med Christina, syster till lagmannen Nils Tykesson. Deras son Jöns Lagepose, även kallad Lage Posse, överflyttade till Sverige, ty han kom genom giftermål med Märta, dotter till riksrådet Knut Jonsson i besittning av en gård i Västergötland. Lage blev 1442 riddare, innehade Ekholms slottslän och fick 1457 i förläning Källands härad plus fyra socknar. Han nämns som riksråd 1466, och denne man var alltså far till Knut Posse och dennes bror Nils, bägge för övrigt sedermera riksråd.

Knut Posse tjänade i olika repri-ser Erik Axelsson Tott. Han var dennes förtrogne och dessutom gift med hans svägerska Birgitta Gustafsdotter Sparre. Hon ar änka efter riksrådet David Bengtsson Oxenstierna.

Knut Posse var fogde på Stockholms slott 1466–67 och blev riksråd 1473. Han var fogde på Tavastehus slott, som var Erik Axelsson Totts förläning, 1474–74 och befordrades till hövitsman där från 1477 till 1490. Samtidigt synes han ha skött hövitsmannskapet i Wiborg 1487–88 och Olofsborg 1487. För Kastelholm ba-

sade han 1490–92 samt 1499 och, som vi om någon vet, förde han totalbefalet i Wiborg 1495–97. Det må nämnas att "innehavare av Wiborgs slott" åren 1483–99 var riksföreståndaren Sten Sture.

Knut Posse inhöstade mycken berömmelse genom sin insats i slaget vid Brunkeberg 1471, där han enligt rimkrönikan erövrade det danskariksbaneret, sårades svårt av kung Kristian personligen, men vann bataljen. – Enligt en baltisk krönika seglade Knut Posse 1485 till Estland för att förhandla om åtgärder emot den livländska ordensstaten. År 1493 finner vi honom igen i Reval, denna gång som förhandlare om ett förbund med ordensstaten, riktat emot Ryssland. Han var också en av dem som var med om uppörelsen mellan sturarna beträffande Wiborg, Tavastehus och Olofsborg i utbyte mot Bornholm, Öland och Raseborg. Och med Svante Sture gjorde han räden mot Ivangorods fästning i Ingermanland, som förstördes, 1496.

Framgånen med Wiborgs försvar 1495 belönades han med förläningar: Ångermanland jämte Åse härad i Västergötland samt Kastelholms slott och län.

Herrskapet Posse hade inga gemensamma barn. Men brodern Nils blev anfader till en bredförgrenad ätt, av vilka många prominenta medlemmar dyker upp på Sveriges historia blad, varom Wiborgs Nyheter publicerade en diger kriä år 1997.

Posse är begravnen i Åbo Domkyrka.

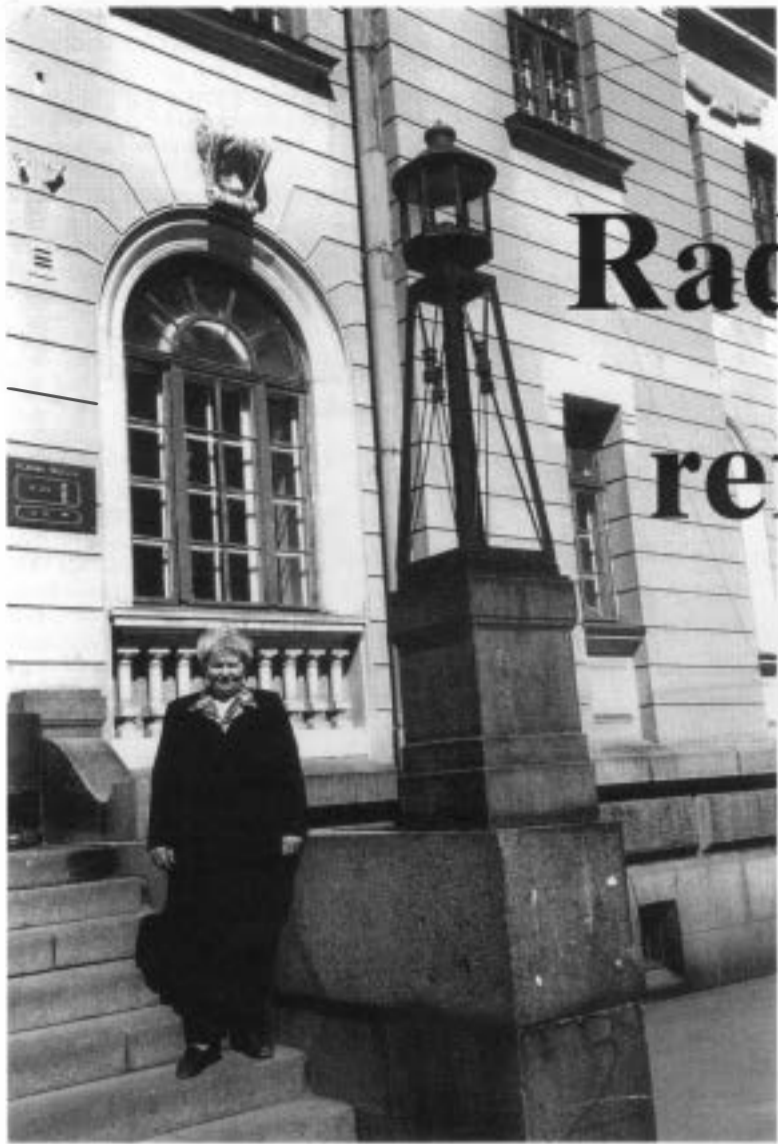
PEF

Riksrådet Knut Posse. Fotograferandet var inte uppfunnet på salig Posses tid och porträttmålandet fungerade knappast heller, så bilden är en stilig fantasiprodukt.

På Smällens 500-årsdag den 30.1.1999 avtäcktes denna minnestavla, ritad av wiborgaren, professor Erik Bruun i Åbo Domkyrka. Projektet leddes av Viipuri-Säätiö.

Carl-Fredrik Geust

Rada Ivanovna Rachek reformerade telefonin i Wiborg

Rada Ivanovna framför sin tidigare arbetsplats – Jac. Ahrenbergs posthus med huvudentrens vackra lampor.

Sonera (tidigare Telecom Finland) har redan i 10 års tid haft ett gott samarbete med post- och telefonverket i Wiborg, som ännu till slutet av 1999 leddes av en energisk och sympatisk dam, Rada Ivanovna Rachek. Wiborgs Nyheter specialkorrespondent hade nyligen det angenäma tillfället att besöka fru Rachek i hennes vackra hem i Wiborg och få en unik intervju.

Rada Rachek är född 1938, avlade ingenjörsexamen vid Järnväghögskolan i St Petersburg, och flyttade till Wiborg 1969. Hon arbetade först två år vid järnvägen, men kom att utförasitt egentliga livsverk inom post- och telebranschen. Hon utnämndes i januari 1971 till chef för stadens och närområdets (rajonens) postverk, med 76 postkontor sig underställda. Två år senare blev hon chef för såväl post- och telesektorn i Wiborg, med samtidig ställning som en av de biträdande direktörerna för post- och teleförvaltningen i Leningradområdet (oblasten). Hon hann under sina 28 tjänsteår i Wiborg se sex borgmästare komma och gå.

Då Rada Ivanovna anlände till Wiborg var telefonnätet i dåligt skick – och anslag för nyanskaffningar var det knappt om. Wiborgs tidigare finländska telefonnät hade givetvis varit mycket illa under kriget, men det oaktat försökte man lokalisera och ta i bruk tidigare finländska jordkablar i mån av möjlighet. Avsaknaden av karter och dokumentation gjorde denna verksamhet mycket mödosam, men så småningom erhöles även nytt material.

Telefonnäten automatiseras

1958 hade det sovjetiska Wiborgs första automatcentral tagits i bruk (2.000 nummerelektromekanisk teknik) som betjänade stadens centrala delar. All interurban trafik var ännu till början av 1990-talet manuell (halvautomatisk trafik infördes på 1970-talet). Först under fru Racheks ledning kunde man fortsätta automatiseringen av stadens och omgivningarnas telefonnät från och med 1970-talet. I dag har alla lokalcentraler, utom en, automatisk anslutning till fjärrnätet. 1991 levererades den första datastyrda centralen (7.000 nummer) till Wiborg. Vid Rada Ivanovnas pensionering 1999 var 39.000 abonnenter anslutna till telefonnätet (områdets befolkningmängd beräknades då till 180.000), post- och televerket hade då 1.200

anställda (jämnt fördelade mellan post och tele). Förutom den sedvanliga televerksamheten har man också byggt ut ett nät för kabel-TV i stadscentrum.

Redan i början av 1970-talet togs den första direkta manuella internationella linjen Wiborg–Helsingfors i bruk. Den fyller fortfarande ett visst behov i dagens Wiborg. I dag har Wiborg en egen anslutning till Soneras toppmoderna Helsingfors–Moskva kabel vilken möjliggör bl.a. Internetanvändning i staden.

Mobiltelefoni införs

Rada Ivanovna gjorde sin första tjänsteresa till Finland 1989 för att bland annat studera mobiltelefoni tillsammans med Nina Andrejevna Mikulich, den dåvarande chefen för radioavdelningen vid Leningradområdets post- och teleförvaltning. De två energiska damerna blev omedelbart övertygade om den nya teknikens stora betydelse. De gjorde allt för att införa den i Wiborg och sedermera även i Kexholm och andra städer i nordvästra Ryssland (bl.a. Petroskoi, Murmansk, Pskov, Novgorod och Kaliningrad) så snabbt som möjligt.

Följaktligen blev Wiborg en av de första städerna i det tidigare Sovjetunionen där användning av NMT-450 mobiltelefoner blev möjlig då en basstation monterades i Wiborgs TV-torn år 1992. Denna basstation (liksom de övriga basstationerna längs Finlands östgräns) anslöts direkt till Finlands mobilnät med stöd av ett bilateralt finländskt-ryskt avtal om specialarrangemang rörande teleförbindelserna i gränsområdena.

Detta avtal innebar i praktiken att man kunde ringa till en mobilabonnet i Wiborg (och övriga resp. städer) med användande av enbart det finländska riktnumret "049" utan att behöva välja det ryska landsnumret "7", dvs. helt förbipasserande utlandscentralen i Moskva. På samma sätt kunde en mobilabonnet ringa ut från Wiborg lika enkelt som från vilket ort som helst i Finland.

Post- och televerket i Wiborg samt Leningradoblastens post- och teleförvaltning ("Lensvjaz") fick naturligtvis sin beskärda del av tariffintäkterna vilket vid denna tid var av avsevärd betydelse på lokal nivå (till följd av upprepade rubelkrascher samt de statliga organisationernas och företagens enorma obetalda telefonräkningar utgjorde valutainkomsterna från den volymmässigt

sett helt obetydliga NMT-verksamheten i själva verket ett anmärkningsvärt bidrag till företagets ekonomi).

Varken de tekniska eller ekonomiska omständigheterna sågs givetvis inte med speciellt blida ögon av Moskvamyndigheterna, som efter ca 5 år inte längre var villiga att förlänga koncessionerna för gränsområdenas NMT-trafik. I dag sköts mobilteletrafiken till och från Wiborg främst av Petersburgsföretaget North-West GSM (med Sonera som delägare med 23,5 % andel). Som alla Wiborgsresenärer vet kan man lyckligtvis allt fortfarande använda finländskamobiltelefoner, men samtalen uppkopplas nu som vanliga internationella samtal, och tarifferna är på ryskt vis (mycket) höga! (I dag torde dessutom en ytterst liten andel av tariffinkomsterna – om ens överhuvud – komma det lokala planet i Wiborg till godo.)

Rada Ivanovna Racheks tjänsterum var givetvis beläget i andra våningen av det vackra och kännska posthuset ritat av Jac. Ahrenberg (invigt 1914). Hon berättar att hon blev speciellt fascinerad av de vackra åttkantiga lamporna som flankerar den ståtliga huvudentrén, och hon lät genast reparera de då illafarna lamporna. Detta innebar bland annat en specialbeställning av nya metalldelar från en fabrik.

Sin pensionering till trots fungerar Rada Ivanovna fortfarande som expert rörande vissa specialfrågor såsom planeringen av korsningen mellan den nya omfartsvägen och

De två damerna var initiativtagare till den anmärkningsvärt tidiga starten för mobiltelefoni i Wiborg: Rada Ivanovna Rachek (tidigare chef för post- och tele i Wiborg), samt Nina Andrejevna Mikulich (tidigare chef för radioavdelningen vid Leningradoblastens post- och teleförvaltning, numera vice VD för Sonera-koncernens dotterbolag ZAO Sonera Rus i St. Petersburg).

Helsingfors-Moskva kabeln, där hennes tekniska kunnande och vidsträckt kontakt är av stor betydelse. Till hennes största intressen hör datchan utanför Wiborg, att till-

bringa tid med den stora skaran barn och barnbarn och inte minst att resa till Finland för att träffa sina många finländska vänner.

Släkten Richardt i Wiborg och Fredrikshamn

Tillägg och korrekationer:

Sedan vår notis om denna släkt utkom i Wiborgs nyheter 1999 har fortsatt studier föranlett några tillägg och tillrättalägganden varom här meddelas.

Christian Richardt (f. 1733) var inte son till Carl Friedrich Richardt, utan dennes yngre broder. Fadern Johan Richardt (f. 1679) hette nämligen Johan Christian i förnamn, vilket inte framgick förrän senare, och det är Christian som i barnböckerna

brukar anges som fader, vilket i början antogs ha varit ett skrivfel. Hans hustru Anna Margareta Soldan (f. 1692 i Wiborg) var dotter till borgaren och källarmästaren i Wiborg Hans Berend Soldan, vars rötter kan spåras till Pärnu i Estland (se G. Luther: Genos 1972:43 (2): 29-41).

Carl Friedrichs äldsta son Carl Heinrich (f. 1753), om vilken viskrev att hans vidare öden inte kunde spåras, flyttade emellertid till Sordavala troligen på 1790-talet och bodde

där tillsammans med sin ett år yngre broder Carl Friedrich (d.y. f. 1754) och dog där 1806. Brodern var anställd vid Läskelä såg, men en kort period var han borgmästare i Sordavala. Han dog 1793 i St Petersburg.

Carin Olin-Lamberg och Bror-Axel Lamberg

Benedict Zilliacus

Landskusinens Wiborg

Fast jag aldrig själv har varit bosatt i Wiborg, och egentligen inte ens särskilt grundligt kände staden, deltar jag gärna, och alltid med en viss rörelse, i 7 januari-festerna, allra helst som jag på senare tider kunnat bänka mig vid ett bord med adress-skylden "Hapenensaari". Ön ifråga låg ju faktiskt i Wiborgs landskommun, men jag finner mig gärna adopterad av de genuina wiburgenserna.

Släktband till staden finns ju av många slag, och framför allt ägde min farfar Mauritz Zilliacus en gård på Edens tomt. Där bodde min far Emil under hela sin skoltid, fram till sin studentexamen 1896. Där kvarbodde min farmor långt in på 1900-talet.

Där avåts också den 26 mars 1881 en remarkabel måltid, för att fira att min farfar lyckats inropa Hapenensaari gård på auktion, i hård konkurrens med den kände Petersburg-juveleraren "Sascha" Tillander. (Denne hade trots sig vinna budgivning, och blev djupt besviken, men farfar tröstade honom med han alltid var välkommen att tillbringa sommaren på gården – vilket också skedde; vänskapen mellan familjerna har sedan dess bestått i fyra generationer!)

Middagsmenyn, prydligt textad på spetskantat kort, finns i min ägo. Rätternas riklighet hör väl tiden till, men vinlistan finner jag imponerande, med tanke på att det var fråga om en rätt modest tjänstemannafamilj:

barnkammartaket. Jag kände mig rentav som "landskusin" i Wiborg.

Också Wiborgs egenskap av en stad med lång historia upplevde jag mycket starkt, jag var tidigt kritiskt inställd till min egentliga hemstad vid Vanda å, i dess parveny-aktighet. Med stolthet noterade jag hur imponerade familjens utländska gäster var av miljön, när min far bjöd dem på lunch i Runda tornet i samband med att de avhämtades på Järnvägsstationen, för vidare färd i motorbåt till Hapenensaari. Och jag försummade aldrig att för dem utpeka den magnifikaste vyn av Slottet, den ur motorbåtens grodiperspektiv

rienmed nattåget från huvudstaden, mötte Hapenes Pehtori och en dräng med Maija och Martta framför släderna med vargskinnfällar och rosenbroderade svarta slädtäcken. Då bar det av ner mot isen, eller någon sällsynt gång, med extremt dåliga isar, landsvägen via Rasalahti hän mot Piispansaari.

Sommarflyttningen gick, under tidiga år som jag inte alls minns, med ångbåt direkt från Helsingfors till Hapenes grannbrygga vid Rahkasaari. Men vad jag minns är tågfärderna, det tims korta uppehållet i Wiborg, och sedan färden till Trångsund ombord på (helst) S/S "Säkki-järvi", "Imatra", "Wellamo", "Louhi", "Wuoksi" eller lilla "Onni". Sen mötte Pehtori med mjölkkärran vid Ravansaari brygga, och från nämnda ös väststrand gick färden till Hapene per roddbåt, innan gården, först på 30-talet, försågs med motorbåt. Sommarens aktersparkare, "sprallorna", först en Svalan och sedan en Penta, var bara i familjens eget feriebruk.

Emotionellt min stad

Väl framme var vi ganska självtillräckliga och utan behov av stads-kontakter. Tiilis affär på Ravansaari försåg oss med det vad inte eget jordbruk och egna trädgårdar och växthus och fiskevatten och bärsko-gar bjöd på. Alko kom med tiden till Uuras, kusinerna kom ut till oss, när de inte vistades på egen sommar-gård i Snappertuna. Bara för högst sofistikerade inköp, eller som sagt för avancerade frisörstjänster, och för att avhämta mera krävande gäster, behövde vi köra in till själva staden, det sista decenniet med den kära och vackra Kuggombygdastora fiskarbåten. Det var en anskaffning från 1932, som tillryggalade sträckan mellan hembryggan och Salakkalahti på en timme.

Wiborg förblev alltså för mig närmast en genomfartsort, rent praktiskt, men emotionellt uppfattade jag det som "min" stad, vars överlägsenhet jag livligt hävdade både gentemot helsingforsiska klasskamrater och Åbo-bördiga hembiträden. Tyr-gils' stad, min fars stad och min!

Därför innebar 13 mars 1940 ett dubbelt slag: Jag miste min älskade sommarö, och jag miste symbolen för historia, kosmopolitiskt liv, färgstark festivitas – Wiborg.

Första återseendet

Jag har en gång i denna tidning, jag tror det måste vara bra nära femtio år sedan, beskrivit det första återseendet, i juli 1944, efter den sista flyttningsresan hösten 1939. (Hapenensaari hade jag besökt under kri-

get i flera repriser, men alltid landsvägen via Tervajoki).

Min enhet hade från den östliga Svir-fronten iilmarscher kastats över till Näset, och hamnat i strid under storslagets allra första dag vid Tali-hantala. Under de två veckor som följde hade jag fullt upp med det som fanns att se och att tänka på inom det begränsade synfältet från den eldledningsgrop i förstalinjen, vars geografiska koordinater var intressanta bara i förhållande till eldställningarnas koordinater. Tanken höjde sig aldrig över den allt värre medfarna skogskonturen på ryssarnas Karhumäki rakt framför; det låter enkligt, men faktum är att slagfältsverklighetens närsynthet gjorde mig helt omedveten om närheten till Wiborg, fast den ju borde ha angivits av de icke okända namnen på mitt aktuella kartblad: Tali, Portinhoika och Juustila.

Därför kom det som en chock när jag en natt vid spaning från en höjd intill Ventelänselkä plötsligt fick Wiborg i kikaren, överkligt framskimrande mellan två skogsåsars skärm; vita fasader i julinattsljuset, St. Olofstornet...

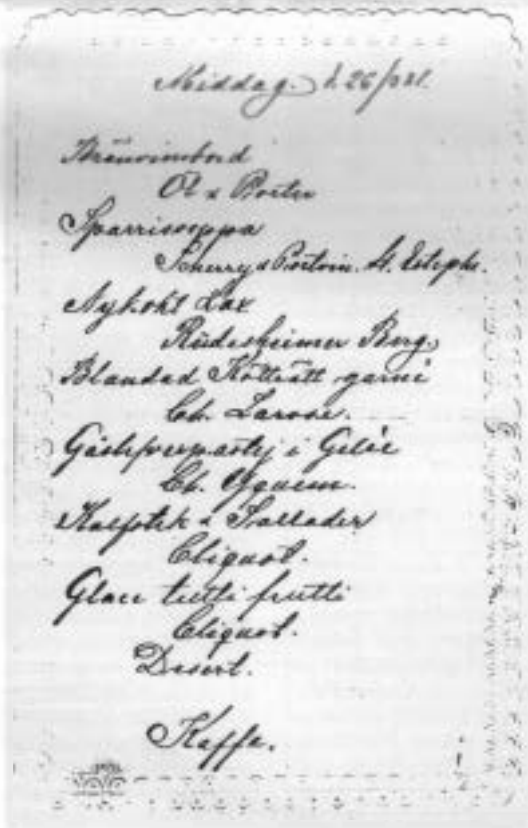
Fel, fel

Den förbiglidande synen dröjde kvar i hjärnan i många år. Sedan, på 50-talet, såg jag slottet och staden i

nykrare ljus, från tågen som gled förbi mot Leningrad. På 60-talet det första besöket i Wiborg efter det gränsövergången i Nuijamaa öppnats, den förstakonfrontationen med koppartexten på slottsmuren: "...befriade Röda Armén denna urgamla ryska stad...". På senare år allt flera besök, allt mer smärtsamma – hur fel allting är: fel människor, felspråk, fel färger, fel dofter, fel ny arkitektur, idel fel som ändå inte kan dölja hur fin själva stadsstrukturen är, läget mellan vattnen, grönskan.

Diskrepansen är plågsam. Hur mycket mer harmoniska är inte mina besök på hemön, på Hapenensaari – där mycket är borta, men inget fel; där varje spår av mänsklig verksamhet och mänskligt skapande är försvunnet, där naturen har tagit över, försonande, tidlös.

Kan någon form av försonande och harmoniserande förvandling någonsin nå Wiborg, under någon form av ömsesidigt givande samarbete? Jag hör inte till dem som väntar sig, eller ens här och nu kräver ett återlämnande av Karelen. Men jag hör heller aldrig nånsin till dem som kan acceptera och förlåta rovet och våldtäkten, som kan acceptera att den rövande parten kallt och ensidigt tillåter sig att fastslå att saken är slutdiskuterad.

Det lefvdes tydligen godt i Wiborg för hundratjugo år sen.

Kinesande hos Wolffs

Min farfars gård på Edens tomt såg jag förstas aldrig, men däremot blev det senare på tomtens uppförda och alltjämt kvarstående ståtliga stenhuset Eden mig en väsentlig fästpunkt i staden: Där bodde min moster Pias och min "onkel" Charlie Wolffs familj, innan den på 30-talet flyttade in i egen medeltidsgård vid Karjaportsgatan 5. Där övernattade jag inte sällan i kusinerna Ingis och Cajes rum, en mellanctapp på väg mellan Hapene och Helsingfors. Trafiken på Vasagatan var betydligt livligare än utanför mitt hem på Skatudden i huvudstaden; jag tyckte mig uppleva en storstadsnatt, när jag såg bilarnas strålkastarljus reflekteras i

på väg från bryggorna i Salakkalahti, just innan man passerade Slottsbron.

Ytlig kännedom

Men själva min topografiska kunskap om staden var mycket grund, min erfarenhet begränsade sig till medeltidskvarteren och det för oss nyttiga shoppingdistriktet inklusive Saluhall, Alko, apotek och "perukmakare", och naturligtvis Rehells välförsedda butik, den enda i landet som kunde tillgodose min far med bläckfiskkonserver för hans "Sallad à la Knossos". Någon enstaka gång besökte jag plagen (och hopptornet) på Neitsytniemi, eller min farfars grav i Sorvali, eller Monrepos; de östliga stadsdelarna såg jag aldrig. Vintertid vidgades vyerna en aning västerut: När vi kom för julfe-

FINLANDS LEDANDE
AUKTIONSHUS TILL ER TJÄNST

Har ni för avsikt att sälja konst, möbler, skulpturer, silver, smycken, design etc.?

Våra erfarna experter står gärna till er tjänst. Vi erbjuder fri värdering på vårt kontor eller hemma hos er.

För närmare information vänligen kontakta:

PAUL HÖRHAMMER
Inhemsk och utländsk konst

MARJALEENA LINDBERG
Silver, smycken, design

MARIA EKMAN
Möbler, design, porslin, mattor

CHRISTIAN BOMAN
Inhemsk konst

Tel. 09-6689110,
fax 09-6121266
www.bukowski.fi

Bukowskis
HÖRHAMMER

Stora Robertsgatan 12, 00120 Helsingfors

Carl Fredrik Sandelin

Nöjen och välgörenhet i Wiborg på 1800-talet

Artikeln är en förkortning av ett föredrag med samma rubrik i Östfinska kvinnoförbundet 10.2.2000. Avsnitten om musiklivet i staden, mat och vin samt detaljer om amatörteater i familjekretsar har utelämnats. Källor (där dessa inte nämns i texten) är historiska verk om Wiborg, däribland J. W. Ruuths, *Sven Hirs Teater i Viborg 1743–1870* samt tidningsreferat och annonser. En kopia av fröken Sofie von Hauswolffs dagbok finns i riksarkivet i Helsingfors.

Av de offentliga nöjena i Wiborg föregicks stadens egen teater och orkester länge av gästade teatersällskap av skiftande kvalitet och med brokigt program, och av gästade sångare och musiker - mycket ofta var det fråga om utländska ensembler och solister. Societetshuset med utrymmen för bl.a. konserter och större fester kom till Finland först på 1800-talet - det första i Åbo 1812, eller samma år som staden miste sin ställning som huvudstad. Wiborg fick sitt societetshus 1832 och i anslutning till byggnaden sin första riktiga teatersalong. Dessförinnan hade teaterföreställningar, konserter, baler och maskerader utanför privathemmen ägt rum i Komödienhaus, komedihuset, en träbyggnad med flyttbara bänkar i fästningsverket Kron S:t Anne.

Sommartid förekom tillställningar i Vauxhallen, nöjesparken med egen danssalong, i wiborgska förstaden eller Neitsytmiemi. Den öppnades 1853, förebilden var nöjesparken Vauxhall i London. Även värds-huset vid Huusniemi, som öppnades 1864, hade danssalong och blev ett populärt mål. I slutet av 1860-talet tillkom bl.a. Belvedere i Esplanaden, där många baler och fester arrangerades. Det är skäl att konstatera att nöjesparkerna och värds-huset inte var reserverade enbart för det bättre borgerskapet.

Kron S:t Anne i Siikaniemi väster om själva slottet, stod färdig 1840. Fästningsverket fick sitt namn efter den barnlösa kejsarinnan Anna, som dog i Petersburg i oktober samma år, 47 år gammal. Komödienhaus var platsen för både gästade teatersällskap och societetens maskerader. Desistnämnda infördes på 1780-talet av guvernören Pjotr Alexej Stupisjin. Tidvis förekom fyra maskerader årligen. De var de stora festerna på orten och stadens försorgskollegium fick alltid ett vackert tillskott till sin kassa för nödlidande. Örnulf Tigerstedt beskriver en dylik maskerad den 12 oktober 1809, det årets sista, i den första delen av sitt arbete *Huset Hackman* (1940). Lägga märke till att freden efter Finska kriget hade slutits i Fredrikshamn endast några veckor tidigare.

Dansordningen på maskeradbaler var den fastslagna: den första polonäsen följdes av angläser och epossäser, rysk och fransk kadrilj och sedan åter en polonäs - den leddes av krigsguvernören, general Alexander Vasiljevitch Obreskov. Sina uppgifter ommasker och dräkter har Tigerstedt troligen ur dagböcker, brev eller tidningsreferat. Några exempel: Fröken Natalie Wahl och fru von Gerschau var klädda i amozondräkt med koger och bäge, fröknarna Haverland och Hesse föreställde två "Polinnen aus Cra-cau" i silver och svart sammet, "die Hälfte Tag die Hälfte Nacht", och en onämnd dam var klädd till bondflicka och bar på en korg med flaskor innehållande bl.a. "Balsam aus Amerika für Hysteriker".

Två fröknar Weyrauch och unga fru von Wrangel var fjärlar med stora vingar och långa antenner. Enligt Tigerstedts skildring bars de vackraste dräkterna av generalskan Natalie von Steinheil, hustru till Fabian von Steinheil som åren 1810–1823 var generalguvernör i Finland, och av änkefru Marie Hackman, änka sedan två år efter Johan Friedrich Hackman, som kom till Wiborg 1777 från Bremen och grundade Hackman & Co 1790. Den förstnämnda uppträdde som gudinnan Venus och amorinen som bar hennes släp var dottern Collinka. Även fru Hackman föreställde en gudinna. Hon bar en mantel av violett sammet med tunga, gyllne fransar och en amorin skötte hennes släp. Allt var "sehrglänzend und animiert". Klockan elva avskötett fyrverkeri och vid 2-tiden var festen slut i Komödienhaus och i sina hästdragna vagnar återvände man hem i nattmörkret.

Visiter med dans

En viktig del av nöjena och sällskapslivet var visiterna. En dagbok som vintern 1809 fördes av fröken Sofie von Hauswolff under några månaders vistelse i Wiborg visar att invitationerna och besöken var många. Intressant är att hennes far, som var major i svenska armén, efter fångenskap i Novgorod tilläts bo i Wiborg medan kriget alltjämt pågick. Den 27 januari träffade Sofie på té hos generalskan Steinheil själv guvernören Obreskov, som var den ende på bjudningen som inte kunde tala svenska. Men han bjuder henne till sitt sällskapsspektakel fyra dagar senare. Den 4 februari var det bal kl. 9 hos assessor och fru Ladau. Efter te började dansen med polonäs. Rafrachissementer serverades på stora silverfat. Kl. 12 superades och efter supén följde dans. Kl. 4 på morgonen reste hon hem.

Den 7 februari besök hos generalskan Sutthoff. Sofie antecknar att husets två söner och två döttrar är de bäst uppfostrade barn hon sett i Ryssland. En vecka senare åter hos Sutthoffs, där döttrarna dansade en charmant kosackbalett. Dagen därpå hos Steinheills där hon fäster sig vid tavlorna och skriver "Uti förmögna hus ser man väggar fullsatta av mästestycken". Den 19 februari hos gamla herrskapet Lado "som voro mycket rika" och därifrån till maskerad. Nya visiter 21.2, 22.2 och den 25.2 är Sofie hos lärarinnan Ernestine Lehmann, där hon träffar tyska prosten August Gottfried Wahl, hans aimabla hustru och två döttrar som inte kan svenska. Dagen därpå med generalskan Sutthoff hos dennas syster fru Zagel "som varit ansedd som den skönaste av alla i Wiborg". Och så vidare under hela vistelsen.

Men de privata balerna och maskeraderna var inte de enda tillställningarna för dansanta. I Wiborg

fanns ett känt danssällskap, vars historia troligen går tillbaka till 1700-talet. Ett säkert årtal för sällskapet är 1815 - åtminstone då fanns stadgar tryckta under rubriken Regeln für die Wiburgische Tanz Gesellschaft. På 1840-talet blev svenska huvudspråket och man talade därefter om Danssällskapet i Wiborg. Enligt stadgarna arrangerades årligen 15 publika baler. Beträffande herrarnas klädsel var bestämmelserna minutösa. Ingen fick t.ex. uppträda i långa byxor eller s.k. charivari över stövlarna.

Uppfostran för gymnasieelever

En gång, på 1830-talet, bröt kommerserådet Paul Wahl mot detta och visades ut från balen i rådhusalen. Sporrar var förbjudna, handskar obligatoriska men dock inte färgade handskar som kunde fläcka damernas klänningar. Sällskapet hade sex föreståndare av vilka minst en övervar varje assemblé = det officiella ordet för en bal, för en aftonunderhållning med dans. I vanlig ordning inledde man med en polonäs. Danser som ansågs som ovanliga fick endast förekomma med föreståndarens tillåtelse. Sällskapet lade stor vikt vid uppfostran och därför fick varje gymnasielever medta två elever för att dessa skulle lära sig hur det gick till i umgängeslivet. Fribiljetter till balerna gavs åt mindre bemedlade elever för att ge dem en "bildande vederkvickelse från skoltvånget". Mot slutet av 1850-talet minskades intresset för sällskapet och det upphörde i slutet av 1860-talet. I flera beskrivningar av sällskapslivet i Wiborg betonas att det förändrades från 1840-talet. Det blev mera konventionellt, mindre spontant. Upplysningstidevarvets ideal var försvunna. Det vardagliga tog överhanden. Livet intog en allvarligare riktning, heter det i en beskrivning.

Till nöjena hörde också promenaderna. För oss är det idag svårt att förstå att Åbobron, sedermera Slottsbron, som från gamla staden passerade intill slottet till förstaden Siikaniemi, under en lång tid var ett omtyckt mål för dagliga promenader. Bron kallades populärt Wiborgs Ponte Rialto och där promenerade vanligen mellan kl. 3 och 4 på eftermiddagarna ledande män i staden och eleganta damer i par för att uppleva livet och rörelsen i södra hamnen. Den grekiskfödde men i Tyskland och Ryssland verksam målaren Michail Erassi (1823–1899) målade 1854 en tavla med hamnen, bron och slottet som motiv. Herrar i cylinder och damer med parasoll är avbildade, däribland enligt uppgift konsul Carl Rothe i vit cylindersamtalande med handlanden Johannes Bandholtz, som blev gasverksdirektör i staden. Stadens borgare skänkte tavlan som gåva åt guvernören Casimir von Kothen, som 1870 i sin tur gav den

Nöjen och välgörenhet var i gångna tider i hög grad av privat karaktär, även i offentliga lokaler. Furstar och regenter höll sig med egna musiker och skådespelare. Men också de större borgarhemmens salar och salonger öppnade sina dörrar för underhållning. I hemmen sjöng man, musicerade och spelade teater både inom familjen och i större sällskap av vänner och bekanta. På privat initiativ grundades föreningar, vårdhem och arbetsanstalter för att hjälpa fattiga och nödställda. Hjälpen var viktig både av humanitära skäl och med tanke på den egna trivselen och tryggheten. Statens och kommunens medel räckte inte till. Kyrkoförsamlingarna gjorde vad de kunde men var också beroende av enskilda personers insatser.

åt staden. Idag hänger den i konstmuséet i Lahtis.

Ballonger och maskerader

Hur roade sig folket? I manegen i Petersburgska förstaden uppträdde konstnärer av olika slag, inklusive cirkusartister, och stadsträdgården var ibland illuminerad och där förekom också fyrverkeri. År 1848 kunde viborgarna beundra en s.k. montgolfierisk ballong, det vill säga en varmluftsballong av den typ som de franska bröderna Montgolfier konstruerat redan 1783. Wiborg besöktes 1856 av trollkarlen Le Tort som tre gånger visade sina "mest briljanta, här aldrig förr sedda konststycken", som det hette i tidningsannonser. En attraktion i sitt slag, två år senare, var den berömda dvärgen amiral Julius Piccolomini, 27 år gammal och endast 30 tum hög.

Vintertid var det livligt vid kälkbanan i stadsträdgården, där marschaller och orientaliska lampor gav färg och trivsel. Ett folknöje i sitt slag bland de s.k. lägre folkklasserna var att under den ryska påskhelgen maskera sig till oigenkännlighet och i grupper dra från gård till gård och be om (kanske kräva) mat och dryck. Och marknaderna... de drog alltid folk till sig. Wiborgs Tidning skrev om marknaden den 1 februari 1872 att de "vanliga marknadsförelserna och ordningarna" inte uteblev eftersom starka drycker "förtärdes i kolossala kvantiteter". Aldrig har någon marknad "presenterat en sådan mängd drukna som denna" tillade redaktören.

Men tillbaka till Kron S:t Anne och teaterlivet. Där uppträdde kända gästade teatersällskap som bl.a. Johann Gappmayer och Johann Arnold Schultz på tyska medan Carl Gustaf Bonuiviers och Anders Peter Berggrens trupp spelade på svenska. Flera korta pjäser framfördes ofta under samma föreställning och t.ex. i augusti 1824 reciterade teaterchefen Schultz mellan två pjäser dikten *Der Jude* und *der Offizier*. Året därpå spelade schultzka truppen till och med *Hamlet*, prins av Danmark, "tragedi i sex akter av Fr. Schröder efter William Shakespeare". Ännu 1835 gästspelade samma trupp i Wiborg och framförde bl.a. arior och musik ur Rossinis *Barberaren* i Sevilla och Mozarts *Don Juan*. Men då uppträdde truppen i det nya teaterhuset, som blivit färdigt 1834.

Den nya teatern i sten medförde ett uppsving för teaterlivet i Wiborg. Men till en början saknades eldstäder och både skådespelare och publik frös vintertid. Bokhållaren hos Hackman & Co, Friedrich Wilhelm Klingender, som skrev bl.a. dagböcker och verser på flera språk och under flera pseudonymer, skildrade 1839 en föreställning med stor risk för förkylning, hosta och reumatism trots att stadsborna satt i pälsar och skinnfodrade kappor, skinnmössor och bottforer. "De stackars aktörer-

na och aktriserna darrade och skakade av köld medan de talade om kärlek, och deras röster nästan frös i munnen medan de sjöng sina glödande kärleksarior". Men det blev bättre efter reparationer och 1861 fick teatern gasbelysning.

Vad framfördes i teaterhuset? Några exempel. År 1869 gav Svenska teatertruppen från Helsingfors två föreställningar av Zachris Topelius' *Regina von Emmeritz* och lika så två av J. J. Wecksells *Daniel Hjort*. Sommaren 1870 gästspelade Kungliga operans artister från Stockholm med Gounods *Faust* och Verdis *La Traviata* på programmet. I slutet av samma år upplevde Wiborg den första föreställningen på finska av en professionell teatergrupp. *Suomalainen Seura* hade grundats i Helsingfors året innan. Bland skådespelarna märktes *Kaarlo Bergbom* och svenskan *Charlotte Raa*, gift med norskfödde *Fritiof Raa*. Hon tillbringade en tid före gästspelet i Keuru för att förbättra sina kunskaper i finska språket. I Aleksis Kivis *Lea* spelade hon huvudrollen och Wiborgs Tidning berömde henne för hennes ypperliga prononcering av finskan.

Men de livligt verksamma amatörerna hade också alltid sin publik, sin uppgift att bilda, att roa och att hjälpa. De spelade på stadens fyra språk både i hemmen, i restauranger och i teaterhuset och inkomsterna gick framför allt till nödlidande, från krigsveteraner till värnlösa barn. De svenskspråkiga amatörerna spelade även på tyska och finska medan de tyskspråkiga framför allt var verksamma inom sin egen Liebhabertheater. Det förekom en viss svensk-tysk konkurrens bland amatörerna och deras sammanslutningar, men t.ex. 1868 ställde man upp med ett gemensamt program. Under de svåra nödåren på 1860-talet var också de rysktalande amatörerna mycket aktiva och gav t.ex. 1864 åtta föreställningar vars inkomster gick till välgörenhet över språkgränserna.

Välgörenhet lindrade nöden

Nöden i Wiborgs förstäder var länge mycket stor, bl.a. i Petersburgska förstaden där stadens fattighus inrättades 1822. Arbetslösa och sjuka, föräldralösa och även fallna kvinnor behövde mat och kläder, tak över huvudet, läkarvård, arbete och skolning. Stadens möjligheter var begränsade och till hjälp kom flera föreningar som bildades på privat initiativ. De fick sina medel genom att arrangera baler, maskerader, lotterier och insamlingar av olika slag och även genom privata donationer. Pengar kom också från privata pensionskassor och understödsfonder, däribland Lados fond från slutet av 1700-talet, Dippells donationsfond, konsul Johan Ignatius fond och Wilhelm Rothes fond. Ur *Amalie Boijes* (f. Jaenisch, 1799–1879) stora fond

betalades understöd åt bl.a. medel-lösa fruntimmer, fröknar och änke-fruar. Föreningarna upprätthöll barnträdgårdar och hem för värnlösa barn, läsesalar, folkbibliotek och hem för gamla. Tyska syföreningen för fattiga barns beklädnad stiftades 1855. Storasvenska syföreningen för samma ändamål grundades 1873 och sju år senare föddes Lilla svenska syföreningen, även den med samma uppgift. I många kretsar ville man delta i hjälparbetet.

Farsoter drabbade särskilt de fat-tiga men även andra. Koleran härjade i Wiborg 1831 med 40 dödsoffer som följd mot 681 i hela landet. Men värre var det undernödåren på 1860-talet. Åren 1866-1868 strömmade tusentals tiggare från olika delar av landet till staden och sjukdomar graserade bland dem. I kolera dog 1866 i Wiborg ca 75 av 100 patienter, året därpå spreds igen hungertyfus bland invånarna. År 1868 vårdades över 500 sjuka i de provisoriska lasaretten medan samtidigt 132 patienter vårdades i sina hem med hjälp av medel ur fattigkassan. På en och samma dag jordfäste en och samma präst 142 döda. Under de åren sjönk be-folkningen i hela landet med över 100 000. Och nödåren förde givetvis även arbetslöshet med sig.

År 1869 - två år efter motsvaran-de inrättning i Helsingfors - grundades Diakonissanstalten i Wiborg med ekonomiskt stöd av familjen Hackman. Arbetsföreningen grundades 1875, den idkade välgörenhet bl.a. genom en byrå för mottagning av handarbeten. Arbetena gavs vidare i form av material till fattiga kvinnor som sydde och stickade och förtjänade, på det sättet, en del av sitt uppehälle. Föreningens föreståndarinnor Alexandrine Mendt, Charlotte Strömberg och Augusta Hoffström skrev 1879 till stadsfullmäktige om den stora nöden bland de arbetslösa. Staden beslöt om en rad nödhjälpsarbeten, däribland huggning av sten för kajer, trottoarer och socklar till trähus mot en dagspenning om endast en (1) mark. Detta för att, som det hette, "endast verkligt behövande skulle infinna sig". Det var den tidens socialpolitik: genom arbete skulle man förtjäna sitt understöd.

En förening som kallade sig sed-lighetsvännerna grundades 1884 och upprätthöll ett skyddshem för tjänarinnor utan arbetsplats och ett räddningshem för fallna kvinnor. En finskspråkig kvinnoorganisation bildades 1886 och den upprätthöll bl.a. sommarkolonier. Samma år grundades den finskspråkiga Työväen yhdistys.

Stadsfullmäktige fördelade det lokala utskänkingsbolagets vinst av brännvinsförsäljningen. Pengarna gick till flera ändamål av social natur. T.ex. 1891 fick stadskapellet ett bidrag för att spela på söndagseftermiddagarna i stadens parker och esplanader i huvudsak för arbetarbefolkningen som då rörde sig där. Missväxt och hungersnöd rådde också då. En nödhjälpskommitté tillsattes och den gav arbete i form av handslöjd åt både män och kvinnor. När arbetena var färdiga såldes de och pengarna gavs av kommittén åt behövande. På grund av den bekymmersamma situationen 1893 beslöt stadsfullmäktige att inställa firandet av Wiborgs 600-årsjubileum trots att förberedelserna redan kommit långt.

Fruentimmersföreningen i Wiborg och 7 januarifesten får den välförtjänta äran att avsluta översikten om nöjen och välgörenhet i Wiborg på 1800-talet. Denna Finlands första kvinnoorganisation för understöds-verksamhet grundades 1835 med änkehovrättinnan Sofia Örn (f. Sesemann, 1795-1869) som drivande kraft (ovannämnda Ali Mendt var hennes dotter). Antalet verksamma damer i föreningen var i början tolv och inkomsterna av de första fester-na den 7 januari gick till utbildning av föräldralösa barn. I början av föreningens verksamhet arrangerades en fest också på hösten, nämligen på Alexandersdagen 11.9. En tid förekom även skilda barnfester den 6 januari. Festarrangörerna gick under namnet Die geehrten Damen. Utöver inträdesbiljetter till maskeradbaler och soiréer gav lotterier inkomster åt föreningen. Ett hem för värnlösa flickor kunde inrättas

1851 med stöd av bl.a. föreningens medel.

Med åren var det inte längre så många av 7 januari-deltagarna som klädde ut sig, men traditionen med en fest den dagen levde vidare - och lever alltjämt. Uppslutningen varierade, men t.ex. efter Krimkriget tog välgörenhetsarbetet ny fart och 1856 såldes 452 biljetter. Ett annat år kom man upp till ca 500. I ett finskspråkigt verk om Wiborgs historia får Fruentimmersföreningen och 7 januarifesten beröm, men det sägs också att festen småningom blev de svensk-språkigas egen manifestation, vilket fjärrmade de övriga språkgrupperna.

Programmet bestod av tablåer, musik, solodans och sång. Ett fotografi ur Victor Hovings bok En wiborgare berättar för sina vänner (1944) visar att programmet den 7.1.1897 var en balettföreställning. På bilden den grupp som framförde en japansk dans ur baletten Dockfén. Ett femtiotal amatörer ställde upp och det var ett exempel på vad man i Wiborg åstadkom när den rätta viljan fanns att ha trevligt tillsammans och samtidigt hjälpa nödställda. Hoving skriver att 7 januarifesten ofta ledde till förlovningar och bröllop. Festen 1897 resulterade i fem sådana: Karin Poppius och Fred Hackman (båda på fotot), Malm Avellan och Hugo Hinnerichsen (båda på fotot), Ali Wolff och Waldemar Björkstén (han är med), Sigrid von Pfaler och Otto Genetz samt Käthy Stiehl och Hoving själv.

Sergejffs te och tobak hade sitt eget utställningsutbudning.

Jos siull' on snaijuu,
juo Sergejffin tsjaiuu

Toppen
Sergejffs Java te
i koppen!

OY SERGEJEFF AB

Löjtnantsv. 10
00410 Hfrs
tel. 532 041 fax 532 045

Hans Andersin

Stor wiborgs- mönstring i Helsingfors

I shallen i Helsingfors förvand-lades under några vackra som-mardagar till 30-talets Wiborg. Karelska förbundet hade valt Wiborg som tema för sin årliga Karelska Sommarfest under veckoslutet före midsommar. Man kom in via Trångs-und och drack kaffe som bjöds ur tjärdoftande båtar, steg i land och kunde gå till ett livligt Salutorg och Röda brunnstorg för att köpa bl.a. kläder, böcker, kryddor och Wiborgskringlor. Det var liv och lust på marknaderna och handeln såg ut att gå lika väl som i det gamla Wiborg. I övre

våningen fanns stadsdelarna som var representerade genom fotomonta-ge och föremål.

Det svenska inslaget skulle som vanligt ha varit lika med noll om inte Tyrgilsmuseet ställt upp ett rum ur ett wiborgskt borgarhem från 1930-talets Pampala.

Festen kulminerade i en stor "medeltida soaré på Wiborgs slott" med storslaget historiskt program bl.a. med en skickligt iscensatt Wiborgsk smäll.

Utöver allt detta som skedde inom ishallen hade Karelska Förbundet ställt upp ett seminarium om karelska historiska och nutida frågor. Därtill sedanliga kyrkbesök och uppaktningar.

Tyrgilsmuseets monter: "ett wiborgskt borgarhem" var en tidstrogen kopia av droghandlaren Uno Hedmans och hans fru Magdas, f. Hoving, hem i ett av Pampalahu-sen. Eva och Per Erik Floman, Tyrgilsmuseets Sirkka Tikkanen och Wiborgs Nyheterers Ann Holm ses här posera i borgarhemmet. Flera nummer av Wiborgs Nyheter var uppspikade på väggen. Wiborgshandels-gille hade till utställningen lånat en tavla föreställande trion kommer-serädet Wilhelm Hackman, senatorn Ludvig Clouberg och bokhandlaren Walter Hoving vilka i tur och ordning var ordförande i Wiborgs stads-styrelse 1876-1903.

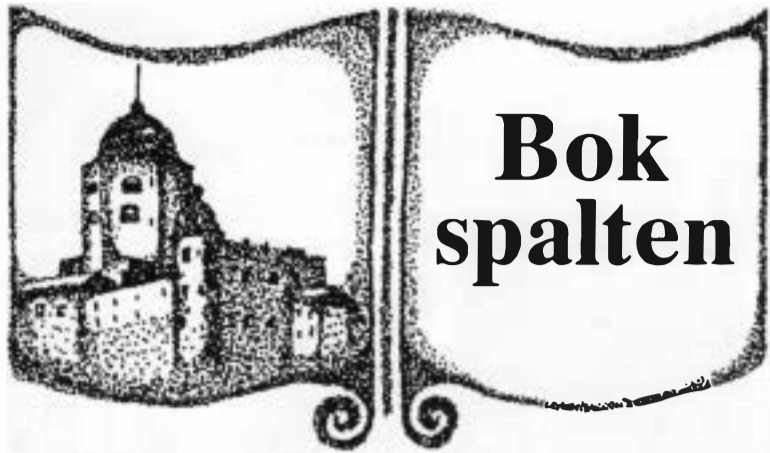
Kaffe bjuds ur nytjärad båt.

Wiborgskringlorna hade god ätgång.

Wiborgs Arkivförening hade ställt upp en historisk utställning. Föreningens hedersordförande Kaj Lindholm ser nöjd ut.

Bokspalten

Karelen – En flyktig dröm av Kaj Wahlbeck. Oy Fram Ab 1999, 126 sidor

Kaj Wahlbeck harskriviten mycket personlig bok med betraktelser från Karelen. Verkligheten belyses med fiktiva personers vittnesmål, ett grepp som är både intressant och krävande. Berättelserna har inget direkt samband, utan blir fristående notationer med anknytning till ställen eller personer.

Bokens bildmaterial är förträffligt. Det är en veritabel hyllning i bild till det förlorade Karelen. Vykort och fotografier kompletteras av detaljrika teckningar av Kaarina Palmgrén-Maltzoff.

EF

Viipuri, suomalainen kaupunki av Sven Hirn och Juha Lankinen, WSOY, 200 sidor, pris i bokhandeln 200 mk.

De två experterna utgav ett liknande verk år 1988 med titeln "Viipuri, kansainvälinen kaupunki". Det anlade ett historiskt perspektiv på ämnet – nu handlar det om åren 1917–1940, självständighetstiden. Uppläggningsen är så tillvida densam-

ma att boken börjar med ett textavsnitt och fortsätter med en diger bild-del. Det intressanta är att författaren Hirn här inte i sedvanlig stil pejar ämnet med historia och nostalgi som ingredienser. Istället berättar han på mindre än 40 sidor mycket fångslande helt enkelt om "hur det var" och vad som hände. Infallsvinkeln är vardagsupplevelser å la mannen på gatan.

Professor Hirn brukarsäga att han ju inte ens är wiborgare, men detta är nog en fördel, han dissekerar dagshändelserna med en viss distans, speglar dem också mot riksplanet och globalt när det behövs. Utgångsmaterialet är dagspressens och andra mediers skrivelser och tidningsannonser. Materialet är indelat i femårsintervaller. Man får läsa om svåra och goda tider, mord och kungabesök, spåravagnsolyckor och trollkonstnärer, biskopar och krögare, ljudfilmspremiärer och byggen – i trevligt formulerad ordning.

Lankinen står för bildreportaget och där får man sig till livs över 200 fotografier, många välkända men många också representerande nya motiv och infallsvinklar. Juha är en verklig connaisseur när det gäller Wiborg. Han har besökt det efterkrigstida Wiborg över 300 gånger, bl.a. för studier för miniatyrmodell-

len i Villmanstrand samt 42 resor gällande övervakningen av Petri Pauli kyrkas sanering.
PEF

Om sång och spel och gemenskap av Per Erik Floman, eget förlag 1999, ca 100 sidor, pris 80mk

Den första delen av denna illustreradeskrift handlar om musiklivet i Wiborg och är rubricerat "Wiborgsperspektivet", i form av nio artiklar ur olika årgångar av denna tidning. Det andra kapitlet, "Om mansköror", presenterar körerna Akademiska Sångföreningen och Sällskapet MM, musicerandet under akademiker Erik Bergman m.m. Det tredje avsnittet består av kåserier utgående från författarens minnen från ett långt sång- och violinistliv. Totalt omfattar boken 25 uppsatser skrivna 1948–1999 för olika tidskrifter och böcker inklusive några tal vid märkestillfällen.

Boken kan fås av författaren, telefon 09-48 53 13 eller via Grundvägen 32 A, 00330 Helsingfors.

Pro Karelia av Heikki A. Reenpää m.fl. 90 sidor.

Pro Karelia.net är en oberoende Internetpublikation som också har publicerat en bok med samma namn. Det är en trespråkig (finska, engelska och ryska) och ytterst modernt redigerad skrift om Karelenproblematiken.

Bland författarna syns förutom professor Heikki A. Reenpää också generallöjtnant Rauno Meriö, bergsrådet Yrjö Pessi, statsrådet Johannes Virolainen med flera.

Avsikten med boken är att belysa det historiska Karelen som en del av Finland. Man vill presentera den karelska kulturen och samtidigt slå en lans för en återförening.

Boken innehåller litet nytt för den som är insatt i Karelenfrågan, men

kan vara nyttig som kort presentation för utländska gäster.
EF

Om den ljusnande framtid är vår av Tor Lindblom. Skrifter utgivna av Svenska Folkskolans Vänner, volym 153. Ekenäs Tryckeri 1999.

Efter sin första bok "Mitt Viborg", där han berättar om sin barndoms upplevelser i Wiborg, fortsätter Tor Lindblom berättelsen i "Om den ljusnande framtid är vår". Eftersom denna andra bok tar vi där den första slutade, vid krigsutbrottet 1939, handlar det givetvis mindre om livet i Wiborg än om livet som evakuerad i försörjningsringen. Som den historiker Tor Lindblom är, sätter han in familjens liv och händelserna i sitt historiska sammanhang, vilket ger ett intressant tidsperspektiv.

AH

Böcker på kommande:

Språk- och kulturmöten i Viborg under sju sekel (Red. Marika Tandefelt)

I boken "Språk- och kulturmöten i Viborg under sju sekel" beskrivs hur de finska, svenska, tyska och ryska språkgrupperna har agerat på en språklig marknad, där språkkontakt, språkkonflikt och språkkonkurrens kan studeras under en längre tidsperiod än någon annanstans i Finland. Den wiborgska kosmopolitiska miljön är ju unik i vårt lands historia ännu i denna dag. Den språkliga mångfalden förefaller dessutom ha varit en förutsättning för stadens framgång och förmåga till anpassning under växlande politiska och ekonomiska konjunkturner.

Hur byggdes denna språkliga och kulturella mångfald upp, hur och i vilken mån traderades den vidare från generation till generation, hur

upplevde man den inifrån och vilket intryck gjorde den på en utomstående, hur växlande språkklimatet och inte minst vilken blev effekten på de involverade språken? Övergripande frågor av detta slag ligger bakom några historiska, språkvetenskapliga och etnologiska studier som tillsammans skall resultera i en tvärvetenskaplig bok om språk- och kulturmöten i Wiborg. Boken planeras utkomma under vintern 2001–2002.

Boken om Eden av Tor Lindblom och Erkki Pasanen. Beräknas ligga färdig för tryck i slutet av 2000.

Huset Eden i hörnet av Slottsgatan (Katarinegatan) och Vasagatan uppfördes 1912 enligt ritningar av Axel Gylden. Det fem våningar höga huset ansågs vara Wiborgs förnämsta bostadshus, och det var fråga om hyreslägenheter. Det här blir ingen sedvanlig bok om en arkitektonisk skapelse – de två författarna har nämligen ett rätt ovanligt grepp – givetvis behandlas själva husets märkvärdigheter, men det är dess invånare som spelar huvudrollen. Vad var det för folk som bodde i huset? har författarna frågat sig.

Följaktligen har man utgått från mantalslängderna för ett antal år och tittat närmare på människorna bakom anteckningarna. Alla har man ju inte kunnat ta med, urvalet är högst subjektivt medger Tor Lindblom och konstaterar att det har bott hur många märkliga personer som helst i huset. Subjektiva är naturligtvis också de avsnitt, där Tor och Erkki återger personliga minnen från sin tid som invånare i Eden.

Boken omfattar också en del statistik över invånarna: antalet invånare under olika perioder, fördelningen mellan kön, språk och yrken.

Arbetet på boken om Eden startade hösten 1999 och Tor Lindblom räknar med att manuset skall ligga klart i december 2000.

AH

Väl bibehållen hundraåring – med ännu äldre anor på bakgården

Slott från Liechtenstein? Gatuvy från Freiburg? – Ach nein! Se här det Rothska huset i augusti år 2000. Paraplyerna som stretar mot vinden tillhör Ekonomiekandidatföreningen, på exkursion i österled.

Ett av Wiborgs alla bäst bevarade höghus, det s.k. Rothska huset, fyllde år 2000 etthundra år. Det av Werner Aspelin ritade patricierhuset ligger vid Södra Vallen 10 med gårdssidan vettande mot Vaktornsgatan 3. Från bostäderna har man en fin utsikt förbi Tullmagasinet mot Tervaniemi udde och Wiborgska viken.

Tomterna i detta kvarter var i tiden i släkterna Stålarms-Tawasts resp. Hackmans ägo, men delades i medlet av 1800-talet upp emellan släkten Rothe med lybske konsuln Carl Rothe i spetsen samt tullförvaltaren H. Avellan. Kort före sekelskiftet köpte Emil Rothe Avellans del varvid tomterna återförenades till en enda och 1899 påbörjades bygget av det aspelinska projektet, vilket blev färdigt för 101 år sedan d.v.s. år 1900.

Det kan nämnas att Rotharna dessförinnan bott i det frejdade Flemingiska huset i hörnet av Biskops- och Slottsgatorna, mitt emot Hotel Andrea, eller med vårt mått Slottsgatan 5, där i dag öppnats en modern livsmedelsbutik. I denna byggnad från 1600-talet hade förutom borgmästar Fleming platskommandanterna under den ryska tiden residerat varefter det blev skolhus, så huset hade hög officiell status. Den Rothska firman, som presenterats i denna tidning för 7 år sedan, var sedermera inhytt i gården och konsul Rothe bodde där.

Under självständighetsåren bodde i den nya gården förutom Rothes konsul Leon Peranders familj och deras hem har i WN 1993 beskrivits av hans dotterdotter Susanne Runeberg, som var imponerad av de välsköta interiörerna med sina boase-

ringar, takstuckaturer etc., vilka restaurerats efter kriget. I denna lägenhet verkar sedan ett tiotal år en lärarskola, ett slags yrkesskola från vilken dimitterade kan söka sig till lärarhögskola i St Petersburg.

Vem som bebor de övriga våningarna vet reportern icke, men om han själv varit stadsdirektör hade han säkert besökat en av dem. På gårdsidan, i hörnet emellan Biskopsgatan och Vaktornsgatan, ligger en stilren envåningsbyggnad, som har ett intressant förflutet. Under densamma har man hittat ett par källarum med valv och rumsväggarna ligger snett i förhållande till gaturiktningarna. Detta tyder på att källarna tillhört ett hus från tiden före 1640, då Per Brahes "regularitet" tog sin början, d.v.s. införandet av gatornas rätvinkliga rutsystem. Det huset ersattes emellertid 1768 av det vi ser i dag och det blev viceguvernörens residens. Under storfurstendömet privatiserades huset, se ovan.

Vill man uppleva en visuell chock så är det bara att passera detta fina och välsköta hus och slinka in på Klostergatan. Första grannhuset är en funkisbyggnad av självaste Uno

Ullberg, Pantlånekontoret, spikrika linjer efter de aspelinska krusidullerna. Men den mest chockerande synen är skicket: huset står sotigt,

smutsigt och tomt och skämmer ut sina nuvarande ägare.

PJ-sch

SIS-ARK OY
Veneentekijantie 18
00210 Helsinki
puh. 09-692 6411
fax 09-692 3829

Hannele Helkama-Rågård

LKV ALFTA

Åbovägen 167 C, 02170 Esbo
tfn 505 35 96, mobil 050-62 426
fax 505 3685
e-mail alfa@kolumbus.fi

Vår man i Vyborg

Vassilij Ivanovitch Borisov, chef för Ekonomicheskaja Plata ("handelskammaren") i Wiborg med säte i samma byggnad som stadens högsta ledning (f.d. Länsstyrelsen) arbetar för närmare ekonomisk och kulturell samverkan mellan Finland och Wiborg. Borisov initierade (tillsammans med finländaren Peter Holst) det s.k. Viborgskortet, som nu tyvärr suspenderats, och har deltagit i flera projekt som syftar till att återställa staden i dess forna skick.

Borisov är född i Wiborg, älskar staden precis lika mycket som vi gör och skulle gärna se den mycket intimare knuten till Finland än vad den är i dag!

varv. Borisov talar flytande engelska som han lärt sig genom att envetet "läsa engelska varje dag".

Mot slutet av 1980-talet fick Borisov i uppdrag att förbereda Wiborgsområdet som frihandelsområde med fri företagsamhet. Alla gamla lagar och förordningar måste göras om och en massa nya måste skrivas. Det var meningen att Wiborg i experimentsyfte skulle bli en mer eller mindre autonom zon mellan Finland och det egentliga Ryssland. "När Sovjetstaten föll samman blev hela Ryssland ett enda experimentssamhälle och alla de planer vi med så stor möda och omsorg gjort blev insatta i ett skåp".

På frågan om vad Finland borde

Vassilij Ivanovitch Borisov i sitt kontor och i sin barndoms landskap.

Vassilij Ivanovitch Borisov föddes i Wiborg den 9 augusti 1951. Som barn lekte han i stadens parker och bland ruinerna. "Vi plockade orgelpipor ur domkyrkans ruinhög och använde dem som visselpipor. Borisovs skola var inrymd i huset för Svenska Lyceum i Wiborg. Ingenjörstudier följde i S:t Petersburg och därefter kom olika uppgifter inom partiapparaten och stadsadministrationen. Första praktiska arbetet var att vara vicechef för Wiborgs skepps-

göra i dagens läge svarar Borisov: "Staden är öppen för finska och utländska företag, det är relativt lätt att etablera sig här. Vi hoppas att också privatpersoner kommer hit, renoverar och bygger sig bostäder och sommarvillor. Karelska förbundets (Karjalan Liitto) initiativ att öppna ett centrum för kultur och information här i Wiborg är värt allt stöd".

Hans Andersin

De skapar dugliga medborgare av gatubarnen

nyss fått tillstånd att låta en del av de värst utsatta barnen få övernatta i

hemmet. Dikoni bedrivs av Lahden Diakoniasäätiö.

Hans Andersin

Internatskolan för övergivna barn i Wiborg invid vägen till Monrepos.

Dikoni-mamman Kyllikki Nousiainen med en del av sina hjälpredor och barn.

Idagens Wiborg finns några institutioner som dels tar hand om den värsta nöden bland stadens nära 400 gatubarn och dels sätter dem på skolbänken för att ge dem en bättre framtid. Båda slagen av institutioner stöds av finländska krafter. Vi känner bäst till Internatskolan för övergivna barn invid Monrepos och Dikoni-hemmet på Slottsgatan, ett stenkast från Petri-Pauli kyrka. Också den evangelisk-lutherska församlingen i Wiborg (som är inrymd i nämnda kyrka) och övriga trosamfund såsom Christian Center, Mormonkyrkan och Jehovas Vittnen hjälper till så gott de kan vid sidan om sin missionsverksamhet.

Internatskolan för övergivna barn har nu existerat i 40 år. Det är fråga om en helt vanlig 9-årig grundskola med 175 barn, vilka bor i skolans grund av avsaknad av familj eller på grund av vidriga hemförhållanden. En del av barnen, ca 40 föräldralösa och hemlösa, bor i skolan året runt, de övriga sänds till sina hem när de kan. Wiborgs stad ger skolan ett grundstöd som nått och jämt täcker kostnaderna för mat, värme och personalens löner. Resten, alltså kläder, reparationer, husgeråd, studiebesök, böcker och skrivmaterial bekostas till stor del genom välgörenhet. Många Wiborgssvenskar och deras samfund och bolag har stött Internatskolan och bidragit till att WC:na numera ser snygga ut, takt inte mera läcker, en del av fönstren är isolerade o.s.v. Framför allt när det gäller guldkanten på de stackars barnens tillvaro, såsom jul- och påskklappar, frukt och godis, TV- och videoapparater, utflykter till S:t Petersburg, sommarläger i Finland och Sverige osv. är man helt beroende av hjälpsamma utlänningar. Många f.d. wiborgare har bidragit till de talrika insamlingar som arrangerats under åren som gått.

DIKONI på Slottsgatan tar barnen direkt från gatan, tvättar, klär och matar dem och ger dem den kärlek alla barn behöver. Man har

Tore Modeen

Gatunamnen i gamla Wiborg

Fram till 1910-talets slut styrdes så gott som alla Finlands städer av svensktalande borgare. Detta var en följd av den kommunala rösträttens bundenhet till antalet påförda skattören. Wiborg var härvidlag inget undantag. En följd härav var att gatunamnen fanns på svenska i Wiborg. Kommunalreformen som genomfördes 1919 medförde en demokratisering av städernas styrelse och språklagen år 1922 innebar att kommunernas språkliga ställning blev beroende av förhållandet mellan antalet svensk- och finskspråkiga kommuninvånare. Därmed blev Wiborg en enspråkigt finsk kommun. Därav följde att de svenska gatunamnen försvann från stadsbildningen.

Vid den första folkräkningen i Finland som verkställdes 1920 befanns nämligen att antalet wiborgssvenskar understeg 10 procent av befolkningen, vilket tolkades så att staden förklarades enspråkig. Min farstatistikern Gunnar Modeen protesterade i offentligheten mot denna tolkning. Han menade att eftersom språklagen föreskrev en 8 procent gräns som förutsättning för en

tvåspråkig kommunsförklarande förspråkig (och wiborgssvenskarnas antal översteg denna gräns) borde Wiborg ha fått bibehålla sin tvåspråkighet för den kommande 10-årsperioden. Denna protest lämnades emellertid utan beaktande.

I Wiborgs Nyheter 2000 ingår en förteckning över vissa gatunamn i gamla Wiborg med deras svenska, finska och ryska namn.

Det är fråga om de gatunamn som gällde på senare år. Men många gator hade ursprungligen andra namn. Därför anges nedan vissa gatunamn både i sin gamla och i sin senare svenska lydelse. Denna förteckning betjänar dem som intresserar sig för det riktigt gamla Wiborg. Förteckningen uppstår emellertid endast en del namn, nämligen på de gator som ligger i "Die Festung".

Förteckningen gäller gatorna nordväst om Alexandersperspektivet, det vill säga den långa gatan strax sydost om den gamla vällen, ledande från Wiborgska viken i väster till Salakkalahti i öster och vidare till järnvägsstationen lämnande Räf-gatan i nordväst på den smala udden till Kirkkosaari där järnvägen gick.

Alexandersperspektivet
Biskopsgatan

Drottninggatan
Fabriksgatan
Fredriksgatan
Fresegatan (Freeseegatan)
Katharinegatan (Katarineg.)
Kejsargatan
Norra Vallgatan
Possegatan
Smedjegatan
Södra Vallgatan
Teatergatan

Kareलगatan eller Karjalagatan förlängdes så att den även kom att omfatta den gamla Kyrkogatan
Slottsgatan (delvis)
Pontusgatan
Tawastgatan
Pampallagatan
Slottsgatan
Klostergatan
Norra vällen
Domkyrkogatan
Kurkigatan (Trangatan)
Södra vällen
Possegatan

Ljuspunkter på byggnadsfronten

Trots fortsatt allmänt förfall dyker då och då positiva inslag upp i stadsbildningen. Mest glädjande är att konstmuseet, Uno Ullbergs skapelse, "Wiborgs vackraste moderna byggnad" fått en länge väntad ansiktslyftning. Fasaden har rappats och målats i ursprungliga grå färger.

Den nya Mormonkyrkan med utsikt över Havis är en harmoniskt vacker byggnad som gläder de nuvarande wiborgsborna.

WN:s reporter leddes häromdagen av sin nyfikenhet att se vad som höll på att hända inne i Wiborgs Handelsgilles hus på Karjaportsgatan. Döm hans förvåning när han trädde in i "Guds rike här på jorden". Det visade sig vara Jehovas vittnen som hyrt huset och inrett det till "Valtakunnan sali". Allt var toppen fint och luxuöst!

Fältet är numera fritt för utlänningar att köpa fastigheter i Wiborgs centrum. Vassilij Borisov visade oss några exempel. Ett var det fordom så vackra huset i nordöstra hörnet av Röda Brunnstorget, som tjänat som bibliotek och folkets hus. Huset, som man kan få köpa för en dollar är i mycket dåligt skick och kommer att kosta flera miljoner dollar att renovera. Ett 1700-tals hus inom fästningen befanns vara i relativt hyggligt skick och kan köpas för det facila priset av 50 000 dollar.

Den nya Mormonkyrkan med utsikt över Havis-området

Riddarfest på Slottet

Wiborgs slottsmuseum firade sin 40-årsdag den 27 juli 2000 med pomp och ståt. Ett hundratal medeltida riddare i granna dräkter och rustningar övade sig i tvekamper och Turnerspel inom slottets murar.

WN:s reporter blev avtackad med ett stiltigt diplom för utställningen "Det Svenska Wiborg".

Hans Andersin

Museets chef, "Slottsfrun" Svetlana Abdullina med livvakt

Karmela Bélinki

I Wiborg taltes också ett femte språk – jiddisch

På gatorna i Wiborg kunde man förutom de gängse fyra språken också höra ett femte, jiddisch. Den judiska församlingens officiella språk var nämligen jiddisch. Judarna i Wiborg hade en egen synagoga i staden sedan 1861. Språket talades allmänt i hemmen, man läste litteratur på jiddisch och det var allmänt kulturlivets språk. Karmela Bélinki skriver om de wiborgska judarna utgående från sin egen släkts historia.

År 1917, mitt under världskriget och med Rysslands nya ordning i åstundande, tar systererna Haija, Haschke, Anna och brodern Mikko sin allra minsta bror Sami (ålder 2 1/2) till fotografen för att förlåna föräldrarnamed ett fotografi till föräldrarnas bröllopsdag. Det är en svartlockig, brunögd, ganska knubbig gosse som i tidsenlig kostym tittar ut mot världen. Den lilla pojken var Sami Salomon Bélinki, min far, och fotografiet överlevde evakueringen och alla senare brokiga öden i familjen. Min fars familj var en rätt typisk judisk familj i Wiborg. Mina farföräldrar hade flytt till Finland från sin hemstad Polotsk i det nuvarande Vitryssland år 1912, undan de utbredda jedeförföljelser, som brutit ut i början av 1900-talet runtom i Ryssland. Förföljelserna var inte spontana, utan noggrant planerade av tsarens män. Judarna utgjorde en oroshärd, en tänkande folkgrupp, ett farligt element för diktatorer.

Judarna hårt utsatta i tsarfinland

Den av tsaren återetablerade finländska byråkratin tolkade tsarens påbud om judarna noggrant, in i minsta petiga detalj. Under den svenska tiden hade odöpta judar varit förbjudna i Finland, och i Sverige hade judar fått bo i bara tre städer: Stockholm, Norrköping och Göteborg. Tsarens direktiv var ännu strängare, men de första lagliga judarna kunde dock bosätta sig i Finland efter 1800-talets mitt som f.d. judiska soldater i den ryska armén, s.k. kantonister som avtjänat sin värnplikt på 25–35 år.

De finländska myndigheterna tillämpade å ena sidan de gamla svenska lagen och bestämde, att judarna fick bosätta sig endast i Åbo, Helsingfors och Wiborg, och å andra sidan de tsarryska bestämmelserna, vilka begränsade judarnas utkomst-möjligheter och rörlighet. Judarna fick inte avlägsna sig från sin hemort utan specialtillstånd, och de var bl.a. förbjudna att sälja sina produkter på marknad på landsbygden. Judarna fick vart halvår be om förlängning på sitt uppehållstillstånd av myndigheterna. Det berodde helt på den enskildamyndighetens godtycke hurvida juden fick bo kvar eller om han skulle utvisas. I början av 1900-talet fanns det judar i Finland som redan bott i landet i två generationer. Jag har kvar ett sådant dokument, utfärdat 1915 av guvernören i Wiborg till min farfar. Han nämns som "mooseksenuskolainen" Alter Benzion Haimov Belinki.

Läget bättre efter självständigheten

I början av 1900-talet begicks häftiga debatter i ständsriksdagen om judarnas vara eller icke vara. Ett av argumenten mot judarna var, att om man tillåter judar att komma till Finland så kommer de inom hundra år att uppgå till inte bara 10 000, utan 100 000 för att deras fortplantningsförmåga är så våldsamt. Judarnas antal var då några hundra. Hundra år senare, år 2000, är judarnas antal i Finland c. 1500, och antalet har aldrig överskridit 2000, inte ens med

de några hundra flyktingarna från Hitlers Europa i slutet av 1930-talet. Farfar Alter Benzion Belinki och hans hustru Cecilia (Sisle), f. Gutkin hade med sig sina fyra barn, vilka utökades 1914 med minstingen Sami Salomon. Farfar Belinki etablerade sig som hattmakare i Wiborg, ett av de få yrken som judarna fick utöva under tsarväldet utöver försäljning av "använda persedlar".

Efter 1917 och Finlands självständighet förändrades situationen. Barnen Bélinki gick i gängse skolor i Wiborg, fick möjligheter till högre studier, var finländare med i teorin lika rättigheter som alla andra. Farfar Belinki förbättrade med tiden sin egen ställning och verkade till 1939 som självständig företagare i hattbranschen, bl.a. som tillverkare av uniformsmössor (s.k. "koppalakki") för den finska arméns officerare och som underleverantör åt Wahlmans. Min farmor dog 1943, min farfar 1946 och min far 1994.

Egen synagoga i Wiborg

Judarna i Wiborg hade en egen synagoga i staden sedan 1861. Wiborgarna minns trähuset på Kalevagatan som platsen för den sista synagogan. Huset hade byggts 1910 och grundreparerats 1930. Det fick en fullträff på vinterkrigets första dag och därmed gick också arkiven förlorade. Församlingshuset, det s.k. Achdus (efter den judiska kulturföreningen), i stadens absoluta centrum vid Slottsgatan 23, var något enastående i den tidens judiska värld och även allmänt sätt. Huset, som bekostades med bland judarna insamlade medel, blev judarnas kulturcentrum redan i början av 1920-talet. Det inrymde moderna utrymmen för olika slags sammankomster och ett unikt bibliotek på jiddisch. Begravningsplatsen var i Ristimäki. Av den finnsingenting kvar. På 1980-talet kunde man bland gatstenarna hitta rester av judiska gravstenar och där den judiska begravningsplatsen varit fanns en bensinstation.

De tre judiska församlingarna i Finland hade olika förtecken i den judiska världen. Församlingen i Åbo var den mest religiösa, församlingen i Helsingfors hade de flesta affärsmännen och församlingen i Wiborg med sina 250 medlemmar var den mest kulturella. Och nog var det ju rätt unikt, att en så liten församling kunde ståta med ett eget teatersällskap som utförde pjäser på jiddisch, ett eget veckoblad på jiddisch, och olika slags musikaliska ensembler. För den idrottsintresserade ungdomen fanns idrottsföreningen Kadur (hebr. boll). Eldsjälen bakom teatersällskapet var Ester Steinbock (f. Rosenberg). Sällskapet gästspelade också i det övriga Finland och reste över Finska viken till de baltiska länderna och ända till Wien.

Hersz Frydberg hade kommit till Wiborg från Polen, han publicerade sina egna dikter på jiddisch i församlingsbladet. Församlingen besöktes av judiska personligheter från Europa och soaréer ordnades för olika skäl, inte minst med anledning av de judiska helgerna Purim och Hanuka. Den lilla församlingen i Wiborg hade en egen sionistisk rörelse, också i Wiborg var man medveten om judarnas strävan att få ett eget land i Palestina. Några ynglingar från Wi-

borg flyttade till det dåvarande Palestina på 1930-talet som s.k. Halutzim (nybyggare), bland dem pojken Gurowitsch. Speciellt den yngsta Salomon (Mooni) var känd som en god idrottsman i Wiborg.

Jiddisch – det femte språket i Wiborg

På gatorna i Wiborg kunde man förutom de gängse fyra språken också höra ett femte, jiddisch. Församlingens officiella språk var nämligen ända till slutet jiddisch. Språket talades allmänt i hemmen, man läste litteratur på jiddisch och det var allmänt kulturlivets språk. Många judar talade också utmärkt ryska. Barnen gick i vanliga svenska och finska skolor. Judarna i Wiborg var precis som andra wiborgare polyglotta. Det fanns ingen speciell logik bakom skolspråket. I samma familj kunde en del av barnen gå i svenska och en del i finska skolor. Nästan varje wiborgsvän minns någon judisk klass- eller skolkamrat. Bland de första judarna i Wiborg fanns familjerna Weikaim och Kuschakoff. Ättlingar till Weikaim är bland andra familjerna Jakobson-Jacobsson och Veikanen. Minister Max Jakobsons farbror Santeri Jacobsson var de finska judarnas främsta historiograf och kommundirektör i Lauritsala. Ättlingar till Kuschakoff är Kuusakoski, som bär vidare familjens merkan-tila traditioner.

Traditionellt fanns det flera judiska hattmakare i Wiborg (en kvarleva från tsarens bestämmelser), förutom de tidigare nämnda bl.a. Steinbock och Livson. Senare fanns det också flera fotografer bl.a. Indursky och Stromer. Familjen Pergament är känd för sina musikaliska och medicinska meriter (kapellmästaren Simon Pergament-Parmet, kompositören Moses Pergament och inte minst kompositören Erna Tauro (f. Pergament), dotter till med.dr Isak Pergament). Vicehäradshövding Samuel Maslovat, son till den långvariga rabbinen i Wiborg, var den sista ordföranden för judiska församlingen i Wiborg.

Integration i det finländska samhället

Judarna i Finland bidrog med sina egna offer till kriget. Antalet stupade var i förhållande till det absoluta antalet allra störst bland folkgrupperna i landet, inte mindre än 16 %. 23 stupade i kriget, 15 i vinterkriget och 8 i fortsättningskriget. 6 blev kvar på fältet, bland dem de båda Wiborgsynglingarna Salomon Eckert (13.2.1940) och Benjamin Bassin (12.3.1940, obs! krigets sista dag). Salomon Katz stupade i fortsättningskriget. Tre wiborgska läkare tjänade i den finska armén sanitetsmajor Josef Kaplan, sanitetsmajor Alexander Steinbock och sanitetsmajor Josef Rosenberg (i aktiv tjänst). I

aktiv tjänst var även kapten Josef Wainer och översergeant Wulf Gurevitsch (känd som boxare). Om den första judiska generationen i Finland var mer eller mindre slavar under den tsarryska regimen, blev den andra generationen redan en integrerad del av den finländska s.k. bildade klassen med för den judiska gruppen typisk "överrepresentation" av akademiska och fria yrken, läkare, jurister, humanister, naturvetare, journalister och konstutövare i olika genrer. Det synes som om Wiborgsjudarna och deras ättlingar är speciellt väl representerade bland dessa. Kanske har något av den unika andan gått vidare även till den generationen som inte själv fått uppleva den.

Karelskt center för kultur och information i Wiborg

Att bara ropa "Karjala takaisin" i alla tänkbara sammanhang är säkert lika improduktivt som att använda besvärjelser när man fiskar. Detta verkar Karelska Förbundet nu ha insett. Ett gott första steg är att bli känd bland Wiborgs nuvarande invånare. Hösten 1999 arrangerade Karelska Förbundet ett seminarium för finländska och ryska affärsmän och myndighetspersoner på Hotell Druzba i Wiborg. Personer ur stadsadministrationen och lokala banker, representanter för finländska företag som etablerat sig i Wiborg och finländska för-mågor bl.a. från näringsliv och bankvärlden stod för programmet. Alla var ense om att mera finländsk och utländsk närvaro i Wiborg skulle vara nyttigt för alla parter. WN:s utsände representant höll ett föredrag om hur man skulle kunna återställa en del av stadens tidigare mångkulturella miljö.

Som nästa logiska steg har Karelska Förbundet under slutet av år 2000 på allvar tagit upp planerna på att etablera ett Karelskt Center för Kultur och Information i Wiborg. Man har sökt intresserade partners, lämpliga lokaliteter, personal och finansiering. WN:s reporter har innastat sig i Karelska Förbundets grupp som skall förverkliga planerna. Nu är den rätta tiden inne för gamla wiborgare och Wiborgsinriktade firmor och fonder att bidra med pengar och idéer och därigenom få sina namn inskrivna i det nya Wiborgs historiebok.

Hans Andersin

HACKMAN

metos

Kvalitetsprodukter
för storkök